

Αναστάσιος Β. Σέμος

Καθηγητής Γεωπονίας Α.Π.Θ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Βασικές έννοιες και εφαρμογές

ISBN 978-960-456-389-0

© Copyright, Οκτώβριος 2013, Σέμος Αναστάσιος, Εκδόσεις Ζήτη

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του ελληνικού νόμου (Ν.2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Φωτοστοιχειοθεσία Π. ΖΗΤΗ & Σια ΟΕ

Εκτύπωση

Βιβλιοδεσία

18° χλμ Θεσσαλονίκης - Περαία

Τ.Θ. 4171 • Περαία Θεσσαλονίκης • Τ.Κ. 570 19

Τηλ.: 2392.072.222 - Fax: 2392.072.229 • e-mail: info@ziti.gr

**ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΖΗΤΗ**

www.ziti.gr

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ - ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ:

Αρμενοπούλου 27 - 546 35 Θεσσαλονίκη • Τηλ.: 2310-203.720 • Fax 2310-211.305

e-mail: sales@ziti.gr

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ ΑΘΗΝΩΝ - ΕΝΩΣΗ ΕΚΔΟΤΩΝ ΒΙΒΛΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ:

Στοά του Βιβλίου (Πεσμαζόγλου 5) - 105 64 ΑΘΗΝΑ • Τηλ.-Fax: 210-3211.097

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ - ΑΠΟΘΗΚΗ ΑΘΗΝΩΝ:

Χαριλάου Τρικούπη 22 - Τ.Κ. 106 79, Αθήνα • Τηλ.-Fax: 210-3816.650

e-mail: athina@ziti.gr

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ: www.ziti.gr

Πρόλογος

Η αγροτική οικονομία ως κλάδος της Οικονομίας της χώρας είναι ένας ευρύτατος, πολύπλοκος και πολυσύνθετος κλάδος, με μεγάλη ποικιλομορφία διαδικασιών, παραγόντων και επεμβάσεων που εμπλέκονται στη διεργασία της αγροτικής παραγωγής. Σε κάθε χώρα η αγροτική παραγωγή είναι απολύτως αναγκαία, για τον βασικό λόγο ότι τα προϊόντα της αγροτικής παραγωγής, στην πλειονότητά τους, είναι τρόφιμα ή αποτελούν την πρώτη ύλη για είδη πρώτης ανάγκης, και επομένως είναι επιβεβλημένος εφοδιασμός όλων των ανθρώπων με είδη διατροφής και γενικά με γεωργικά προϊόντα και μάλιστα σε προσιτές τιμές.

Πέραν των παραπάνω, ένα μεγάλο κομμάτι του πληθυσμού της χώρας ζει και απασχολείται στον αγροτικό τομέα, χρησιμοποιεί τους περιορισμένους συντελεστές αγροτικής παραγωγής και προσπαθεί να αποκομίσει ένα βιώσιμο εισόδημα.

Το βιβλίο αυτό με τίτλο “Εισαγωγή στην Αγροτική Οικονομία”, στηρίχτηκε στη μακροχρόνια εμπάθυνση και πείρα του συγγραφέα στο αντικείμενο αυτό με τη συνεχή διδασκαλία μαθημάτων αγροτικής οικονομίας, τη σχετική έρευνα και την ευρεία μελέτη της διεθνούς βιβλιογραφίας. Το εν λόγω βιβλίο απευθύνεται, κατ’ εξοχήν ως πλήρες διδακτικό βοήθημα, στους φοιτητές των Γεωπονικών Σχολών για να καλύψει τις ανάγκες του οικείου μαθήματος σύμφωνα με το πρόγραμμα σπουδών τους.

Κεντρική προσπάθεια του συγγραφέα υπήρξε η κατά το δυνατόν σωστή διάρθρωση και συνοχή της ύλης, καθώς επίσης η ακριβής, σαφής και κατανοητή έκφραση και απόδοση του κειμένου. Ο βασικός στόχος του βιβλίου είναι η εξοικείωση και παροχή γνώσεων στον αναγνώστη σε τρεις κατευθύνσεις:

Πρώτον, να παρουσιάσει βασικά στοιχεία της αγροτικής οικονομίας, όπως αναπτύσσονται στα γνωστά διεθνή και ελληνικά εγχειρίδια. Δηλαδή, τις βασικές έννοιες, τη δομή και οργάνωση της αγροτικής οικονομίας, αναλύοντας τις θεμελιώδεις οικονομικές αρχές με τις οποίες λειτουργεί.

Δεύτερον, να αναλύσει με απλό και κατανοητό τρόπο τα στοιχεία που συμμετέχουν στη διαδικασία της αγροτικής παραγωγής, ώστε ο αναγνώστης να κατανοήσει την πραγματικότητα της αγροτικής οικονομίας, πώς λειτουργεί, κυρίως ως κλάδος της εθνικής ελληνικής οικονομίας με οικογενειακή μορφή παραγωγής και μέσα στα πλαίσια της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής της ΕΟΚ, στην οποία είναι ενταγμένη και η αγροτική μας οικονομία.

Τρίτον, να καθοδηγήσει τον αναγνώστη στον τρόπο ελέγχου της αποτελεσματικότητας της διαδικασίας της αγροτικής παραγωγής. Ο υπολογισμός των οικονομικών αποτελεσμάτων, και των γεωργοοικονομικών δεικτών είναι χρήσιμα στοιχεία για την αξιολόγηση του κλάδου της αγροτικής οικονομίας

Η ύλη του βιβλίου κατανέμεται σε δέκα κεφάλαια και αναλύονται περιληπτικά στο πρώτο κεφάλαιο (εισαγωγή). Πιστεύεται ότι η ύλη αυτή είναι αρκετή να ικανοποιήσει τις ανάγκες σε γνώσεις του φοιτητές των γεωπονικών σχολών σε προπτυχιακό επίπεδο.

Ο συγγραφέας θα αισθανθεί μεγάλη ικανοποίηση, αν το παρόν βιβλίο φανεί χρήσιμο και συμβάλει στην εξοικείωση με το συγκεκριμένο αντικείμενο και στην κατανόηση των βασικών πτυχών του.

Θερμές ευχαριστίες εκφράζονται στις Εκδόσεις Ζήτη για την αποδοχή της έκδοσης, την προσεγμένη επιμέλεια και την άρτια έκδοση του βιβλίου. Για λάθη ή παραλείψεις ευθύνεται αποκλειστικά ο συγγραφέας. Πάντως, υποδείξεις και παρατηρήσεις, που θα συμβάλουν στη βελτίωση του βιβλίου, είναι επιθυμητές και ευπρόσδεκτες.

Θεσσαλονίκη, Οκτώβριος 2013

Αναστάσιος Β. Σέμος

Περιεχόμενα

Κεφάλαιο 1: Εισαγωγή

1.1	Ο Αγροτικός τομέας.....	11
1.2	Ο αγροτικός τομέας ως οικονομική και παραγωγική δραστηριότητα	14
1.3	Διαρθρωτικά προβλήματα της ελληνικής γεωργίας.....	17
	Η Αγροτική γη.....	17
	Η Αγροτική απασχόληση (εργασία).....	19
	Η τεχνολογική πρόοδος.....	19
1.4	Η ελληνική γεωργία στην Ε.Ε.....	20
1.5	Δομικές αλλαγές στην ελληνική γεωργία	24
1.6	Τα γεωργοοικονομικά μεγέθη.....	27
1.7	Η έννοια της αγροτικής οικονομίας.....	32
1.8	Η αγροτική οικονομία ως κλάδος της Γεωπονικής Επιστήμης.....	34
1.9	Η ταυτότητα του βιβλίου	35

Κεφάλαιο 2: Οι Συντελεστές Παραγωγής στον Αγροτικό Τομέα

2.1	Γενικά.....	39
2.2	Η φύση.....	40
	Α Το έδαφος.....	40
	Α) Αγροτική χρήση.....	51
	Β) Δασικές εκτάσεις	52
	Γ) Αστικές εκτάσεις.....	52
	Β Το κλίμα.....	61
	Β1. Το κλίμα ως παράγοντας κατεύθυνσης της αγροτικής παραγωγής.....	63
	Γ Το έμβιο	63
	Δ Άλλοι φυσικοί πόροι	64
2.3	Η Εργασία	65
	2.3.1 Διακρίσεις της εργασίας στον αγροτικό τομέα.....	66
	2.3.2 Η μέτρηση της εργασίας στον αγροτικό τομέα.....	69
	2.3.3 Η αμοιβή της εργασίας στον αγροτικό τομέα	70
	2.3.4 Χαρακτηριστικά της αμοιβής της εργασίας στον αγροτικό τομέα.....	72
	2.3.5 Η εργασία ως παράγοντας προγραμματισμού	73
2.4	Το Κεφάλαιο	75
	2.4.1 Το περιεχόμενο των στοιχείων του συντελεστή “κεφάλαιο”	77

2.4.2 Οι δαπάνες του συντελεστή “κεφάλαιο”	78
2.4.3 Άλλες δαπάνες μονίμου κεφαλαίου	79
2.5 Ο επιχειρηματίας (Οργάνωση).....	81

Κεφάλαιο 3: Η Αγροτική Εκμετάλλευση

3.1 Ορισμοί	85
3.2 Διάκριση των αγροτικών εκμεταλλεύσεων	89
3.3 Κατηγορίες αγροτικών εκμεταλλεύσεων στην Ελλάδα	93
3.4 Το μέγεθος αγροτικών εκμεταλλεύσεων στην Ελλάδα.....	96
3.5 Η οργάνωση αγροτικών εκμεταλλεύσεων	103
3.6 Η οργάνωση των κλάδων παραγωγής.....	116
3.7 Η λογιστική παρακολούθηση της αγροτικής εκμετάλλευσης.....	118
3.7.1 Απογραφή της Αγροτικής Εκμετάλλευσης.....	120
Α. Τα Γενικά στοιχεία (Προαπογραφικά στοιχεία).....	121
Β. Ενεργητικό	122
Γ. Παθητικό	123
3.7.2 Καθορισμός της περιουσίας της αγροτικής εκμετάλλευσης	124
3.7.3 Το Λογιστικό σχέδιο.....	127
3.7.4 Γεωργικοί λογαριασμοί	129
3.7.5 Λογιστικά βιβλία	136
3.7.6 Ο Ισολογισμός της Αγροτικής Εκμετάλλευσης.....	138

Κεφάλαιο 4: Η Αγροτική Παραγωγή

4.1 Γενικά για την αγροτική παραγωγή	143
4.2 Οι παραγωγικές δυνατότητες αγροτικής εκμετάλλευσης	146
4.3 Θεμελιώδεις νόμοι της αγροτικής οικονομίας	149
Α Ο νόμος φθίνουσας απόδοσης ή μη ανάλογης απόδοσης	149
Β Ο νόμος της ζήτησης των αγροτικών προϊόντων.....	153
Γ Ο νόμος της προσφοράς των αγροτικών προϊόντων.....	162
Δ Ο νόμος του συγκριτικού πλεονεκτήματος.....	170
4.4 Συναρτήσεις παραγωγής.....	182
4.5 Παραγωγικότητα στον αγροτικό τομέα.....	188
4.6 Αποτελεσματικότητα στην αγροτική παραγωγή.....	190
4.7 Οικονομίες Κλίμακας στην αγροτική παραγωγή.....	191
4.8 Η Τεχνολογία στην αγροτική παραγωγή.....	196

Κεφάλαιο 5: Οι Δαπάνες και το Κόστος Παραγωγής

5.1 Γενικά για τις δαπάνες.....	199
5.2 Κατάταξη δαπανών.....	200

Δαπάνες εδάφους.....	200
Δαπάνες εργασίας.....	200
Δαπάνες κεφαλαίου.....	201
Α Αποσβέσεις των πάγιων περιουσιακών στοιχείων	202
Β Τόκοι μονίμου κεφαλαίου	206
Γ Συντήρηση και επισκευές.....	209
Δ Ασφάλιστρα πάγιων περιουσιακών στοιχείων.....	210
5.3 Το κόστος παραγωγής των αγροτικών προϊόντων	216
Παράγοντες που διαμορφώνουν το κόστος παραγωγής.....	217
Η συνάρτηση των συνολικών δαπανών.....	218
Η συνάρτηση της συνολικής παραγωγής	220
5.4 Κατάταξη του κόστους	221
5.5 Εκτίμηση του κόστους παραγωγής	226
Σκοπός και Σημασία της Κοστολόγησης.....	227
Μέθοδοι επιμερισμού των γενικών δαπανών.....	229
Μέθοδοι κοστολόγησης	231
5.6 Η σημασία του κόστους παραγωγής.....	236
5.7 Πολιτικές μείωσης του κόστους παραγωγής.....	238

Κεφάλαιο 6: Τα Οικονομικά Αποτελέσματα

6.1 Γενικά.....	243
6.2 Ανάλυση των Οικονομικών Αποτελεσμάτων.....	244
1. Η Ακαθάριστη Πρόσοδος (ΑΠ).....	244
2. Δαπάνες (ΔΠ) και Κόστος Παραγωγής (ΚΠ).....	246
3. Κέρδος (Κ) ή Ζημία (Ζ).....	247
4. Το Ακαθάριστο Κέρδος (ΑΚ).....	248
5. Το Αγροτικό Εισόδημα (ΑΕι).....	248
6. Το Αγροτικό Οικογενειακό Εισόδημα (ΑΟΕ).....	251
7. Η Έγγειος Πρόσοδος (ΕΠ)	251
8. Η Πρόσοδος ή Εισόδημα της Εργασίας (ΕΕ).....	252
9. Η Πρόσοδος Κεφαλαίου ή Καθαρή Πρόσοδος (ΚΠρ).....	252
10. Το Εισόδημα εκτός Εκμετάλλευσης (Ε.εκ.Ε)	253
11. Κοινωνικό Εισόδημα (ΚΕ)	253
6.3 Βασικοί Γεωργοοικονομικοί Δείκτες.....	254
Ο Δείκτης Μεταβλητών Δαπανών (ΔΜΔ).....	254
Ο Δείκτης Σταθερών Δαπανών (ΔΣΔ).....	255
Ο Δείκτης Ρευστότητας (ΔΡ)	255
6.4 Ισορροπία της αγροτικής εκμετάλλευσης.....	261
6.5 Νεκρό Σημείο Λειτουργίας της αγροτικής εκμετάλλευσης.....	262

Κεφάλαιο 7: Τιμές Αγροτικών Προϊόντων

7.1	Η έννοια της τιμής	269
7.2	Είδη τιμών στην αγροτική παραγωγή.....	271
7.3	Η Διαδικασία της τιμολόγησης των αγροτικών προϊόντων.....	274
7.4	Σχηματισμός των τιμών στην αγορά	275
	Α Γραφική παρουσίαση.....	275
	Β Αλγεβρική παρουσίαση της τιμής ισορροπίας.....	278
7.5	Διοικητικές ή θεσμικές τιμές των αγροτικών προϊόντων.....	280
	Α Τιμή ασφαλείας	280
	Β Η ανώτατη τιμή.....	283
	Γ Τιμές αγροτικών προϊόντων της ΕΕ	286

Κεφάλαιο 8: Η Αξιοποίηση της Αγροτικής Παραγωγής

8.1	Τα αγροτικά προϊόντα.....	291
8.2	Η αναγκαιότητα αξιοποίησης της αγροτικής παραγωγής.....	292
8.3	Αξιοποίηση της κύριας αγροτικής παραγωγής.....	294
8.4	Αξιοποίηση της αγροτικής παραγωγής μέσω της μεταποίησης.....	297
8.5	Αξιοποίηση της αγροτικής παραγωγής μέσω των εξαγωγών	303
8.6	Αξιοποίηση των παραπροϊόντων της αγροτικής παραγωγής	305

Κεφάλαιο 9: Εμπόριο των Αγροτικών Προϊόντων

9.1	Γενικά.....	309
9.2	Κατάταξη των αγορών των αγροτικών προϊόντων.....	310
9.3	Φορείς του εμπορίου των αγροτικών προϊόντων	313
	1. Οι μεσίτες.....	314
	2. Οι χονδρέμποροι.....	314
	3. Οι λιανέμποροι.....	315
	4. Οι ομάδες παραγωγών.....	315
	5. Οι συνεταιρισμοί.....	316
	6. Οι κρατικοί φορείς.....	316
9.4	Η πώληση των αγροτικών προϊόντων.....	317
	Χωρική πώληση των αγροτικών προϊόντων.....	317
	Χονδρική πώληση των αγροτικών προϊόντων	319
	Λιανική πώληση των αγροτικών προϊόντων	321
9.5	Κανόνες εμπορίας των αγροτικών προϊόντων	324
9.6	Μορφές αγορών των αγροτικών προϊόντων	326
	α. Πλήρης ανταγωνισμός ή τέλειος ανταγωνισμός	329
	β. Μονοπώλιο	331
	γ. Ολιγοπώλιο.....	332

δ. Μονοπωλιακός ανταγωνισμός.....	332
9.7 Προσανατολισμοί στην εμπορία των αγροτικών προϊόντων	333
Ο στόχος του χαμηλού κόστους και των χαμηλών τιμών.....	334
Ο στόχος της διαφοροποίησης των αγροτικών προϊόντων.....	335
Η αύξηση της προστιθέμενης αξίας των πρωτογενών προϊόντων.....	336
Η ταυτότητα των αγροτικών προϊόντων	336
“Ομπρέλες” σήμανσης γεωργικών προϊόντων.....	337
Η ποιότητα και τα συστήματα ποιότητας	338
Συγκέντρωση και Διανομή των αγροτικών προϊόντων.....	339
Οι συνεργασίες στην εμπορία των αγροτικών προϊόντων.....	340
9.8 Το κόστος του εμπορίου των αγροτικών προϊόντων	342
Παράγοντες που επηρεάζουν το κόστος εμπορίας των αγροτικών προϊόντων	343
Τρόποι μείωσης του ανοίγματος ψαλίδας.....	344
9.9 Εκτίμηση του κόστους εμπορίας.....	346

Κεφάλαιο 10: Αναδιάρθρωση του Αγροτικού Τομέα

10.1 Συνοπτική παρουσίαση του αγροτικού τομέα της Ελλάδας	349
10.2 Η ελληνική γεωργία στην Ε.Ε.....	351
10.3 Τα σημερινά προβλήματα της Ελληνικής γεωργίας.....	352
10.4 Οι προκλήσεις για τον αγροτικό τομέα της Ελλάδας	355
10.5 Η βελτίωση του αγροτικού τομέα της Ελλάδας.....	358
Γεωγραφική ανακατανομή της αγροτικής παραγωγής	358
Η βελτίωση της διάρθρωσης των αγροτικών εκμεταλλεύσεων	361
Το πρόβλημα του κόστους παραγωγής	363
Η οργάνωση της διαχείρισης των αγροτικών προϊόντων	365
Η συμβολή της αγροτικής έρευνας.....	366
Βιβλιογραφία	369

1

Εισαγωγή

1.1 Ο Αγροτικός Τομέας

Ο αγροτικός τομέας σε ευρύτερη διεθνή κλίμακα είναι πηγή διαφόρων προβλημάτων που πηγάζουν κυρίως από τη φύση του τομέα αλλά και από τη διεθνή οικονομική συγκυρία. Στην Ευρωπαϊκή Ένωση ειδικότερα, τα προβλήματα αυτά έχουν προσλάβει τέτοια οξύτητα που απειλούν την ίδια την υπόσταση της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής. Τα προβλήματα αυτά απορρέουν από το αρχικό ρυθμιστικό καθεστώς της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ) που εξέφρασε αρχικά για την ανάγκη στήριξης του τομέα αυτού και τροφοδοτεί από τότε εισοδηματικές απαιτήσεις του αγροτικού πληθυσμού που επηρεάζουν αποφασιστικά και την πολιτική της Ε.Ε. αλλά και την οικονομική πολιτική των χωρών μελών.

Τις τελευταίες δεκαετίες ο αγροτικός τομέας όλων των χωρών της Ευρώπης και του Κόσμου, αντιμετωπίζει σημαντικές δυσκολίες στη λειτουργία του και λόγω των διαρκών και ισχυρών πιέσεων από τις δυνάμεις της εγχώριας και της διεθνούς αγοράς για αλλαγές που σταδιακά τον μετασχηματίζουν σε ένα τομέα δυναμικό. Οι μεταβολές αυτές είναι ραγδαίες και βαθιές και οι περισσότερες είναι επιθυμητές. Οι αλλαγές αυτές έδωσαν την ευκαιρία, σε ορισμένα τμήματα των κοινωνιών του αγροτικού χώρου να απολαμβάνουν ένα συνεχώς βελτιούμενο επίπεδο διαβίωσης, ενώ άλλα αντιμετωπίζουν προβλήματα διαρθρωτικής προσαρμογής, από έλλειψη δυναμισμού και αδυναμία διαφοροποίησης και προσαρμογής στις νέες οικονομικές δραστηριότητες.

Στον Ευρωπαϊκό χώρο και ιδιαίτερα στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ), η τελευταία ριζική αναθεώρηση της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ) και η πρόταση της ΕΕ για μία νέα Πολιτική Ανάπτυξης του αγροτικού χώρου αποτελούν νέες προκλήσεις. Η αξιοποίηση των προκλήσεων αυτών απαιτεί από όλα τα κράτη μέλη στρατηγικό σχεδιασμό σε βάθος χρόνου, που θα εξασφαλίζει αποδοτική

χρήση των πόρων που διατίθενται από τον αγροτικό τομέα κάθε χώρας και θα ανταποκρίνεται στους στόχους της ανάπτυξης.

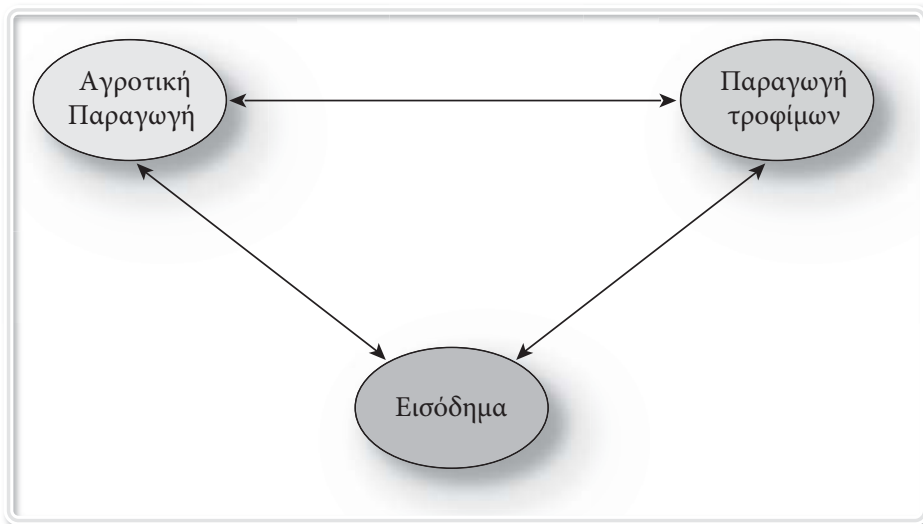
Η πρωτεύουσα αποστολή του αγροτικού τομέα είναι επισιτιστική, δηλαδή, η παραγωγή αγροτικών προϊόντων, με στόχο την ικανοποίηση της διατροφής του ανθρώπινου γένους. Παράλληλα παράγει προϊόντα για την ικανοποίηση και άλλων αναγκών του ανθρώπου. Για τον σκοπό αυτό χρησιμοποιεί δοκιμασμένες παραδοσιακές μεθόδους σε συνδυασμό με σύγχρονες επιστημονικές γνώσεις και τεχνολογίες, ώστε να προσφέρει τρόφιμα υψηλής ποιότητας σε προσιτές τιμές. Αυτό προϋποθέτει τον συνδυασμό των παραδοσιακών συντελεστών παραγωγής, τη χρήση παραδοσιακών δεξιοτήτων, συσσωρευμένων τεχνικών γνώσεων αλλά και διάθεση εμπορικού πνεύματος, έτσι ώστε η γεωργική παραγωγή να φθάσει στον τόπο της κατανάλωσης με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Η γεωργία χρησιμοποιεί όλο και περισσότερο τεχνολογίες των πληροφοριών για την παραγωγή και την εμπορική προώθηση των προϊόντων της. Επιπλέον, οι αγρότες χρειάζονται πλέον, όλο και συχνότερα, να έχουν γνώσεις διαχείρισης των γαιών και του περιβάλλοντος.

Τα τελευταία χρόνια τους ζητήθηκε να συμπεριλάβουν την ασφάλεια των τροφίμων στον τομέα των γνώσεών τους, ο οποίος περιελάμβανε ήδη την υγεία και την καλή διαβίωση των ζώων. Είναι αμφίβολο το κατά πόσον οποιοδήποτε άλλο επάγγελμα απαιτεί από αυτούς που το ασκούν να έχουν ένα τόσο μεγάλο φάσμα ικανοτήτων.

Οι αγρότες δεν εργάζονται μόνοι τους. Αποτελούν τον πρώτο κρίκο στην τροφική αλυσίδα αφού παράγουν τα πρωτογενή αγροτικά προϊόντα και μερικές φορές μεταποιούν οι ίδιοι τα προϊόντα τους μέσα στη αγροτική τους εκμετάλλευση και συνήθως τα πωλούν σε άλλους οι οποίοι τα μεταποιούν σε προϊόντα διατροφής τα οποία βρίσκουν τελικά οι καταναλωτές στα καταστήματα. Ωστόσο οι αγρότες δεν είναι απλά και μόνον παραγωγοί τροφίμων. Η αγροτική δραστηριότητα σημαίνει πολύ περισσότερα από την παραγωγή φυτικών και ζωικών ειδών διατροφής. Λόγω της πολυπλοκότητας του επαγγέλματός τους, οι αγρότες, γεωργοί και κτηνοτρόφοι, υποχρεώνονται να παίζουν πολλούς ρόλους. Για τους περισσότερους, η αγροτική απασχόληση είναι και τρόπος ζωής αλλά και πρωταρχική πηγή εισοδήματος (σχήμα 1.1).

Πέραν των παραπάνω, η κατεχοχήν πολύτιμη και μη αμειβόμενη υπηρεσία του αγροτικού πληθυσμού είναι η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και του τοπίου, όπως και η διατήρηση της αγροτικής κληρονομιάς.

Η οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική σημασία της γεωργίας για την Ευρώπη αλλά και για όλο τον κόσμο, ήταν και παραμένει πολύ σημαντική. Η βαρύ-

Σχήμα 1.1: Το τρίπτυχο της αγροτικής απασχόλησης.

τητά της ξεπερνάει κατά πολύ τα μεγέθη συμμετοχής της στις εθνικές οικονομίες και στην απασχόληση. Κι αυτό γιατί ο αγροτικός τομέας δεν είναι μόνο τομέας παραγωγής υλικών αγαθών αλλά και άυλων, σημαντικών για την κοινωνική, οικονομική και πολιτισμική συνέχεια αγροτικών περιοχών και όχι μόνο. Η ύπαρξή του συμβάλλει στη διατήρηση της φυσιογνωμίας της υπαίθρου, τη διατήρηση του κοινωνικού ιστού και αποτρέπει την πληθυσμιακή απογύμνωση των απομονωμένων περιφερειών της Ευρώπης. Το ζήτημα είναι σήμερα πως ο αγροτικός τομέας θα μπορέσει να βρει το δρόμο του και ν' ανταποκριθεί στις ανάγκες της εποχής μας, εκπληρώνοντας αυτούς τους πολλαπλούς ρόλους και λειτουργίες που κουβαλά από το παρελθόν.

Οι αγροτικές περιοχές δημιούργησαν και διατήρησαν μέχρι σήμερα ένα συγκροτημένο - ολοκληρωμένο πολιτισμικό χαρακτήρα με ενδιαφέροντα στοιχεία. Την αγροτική κοινωνία τη χαρακτηρίζουν η ξεχωριστή φυσιογνωμία, η μοναδική πολιτιστική παράδοση, τα διάφορα ήθη και έθιμα, τα πλούσια λαογραφικά στοιχεία, αλλά παράλληλα και μια πνευματική και καλλιτεχνική δημιουργία που περιλαμβάνουν τη λαϊκή τέχνη με όλες τις μορφές, την ιδιαίτερη κοινωνική ζωή και άλλες αξίες. Πρέπει εδώ να επισημανθεί ότι ο χώρος της υπαίθρου, περιλαμβάνει πολύτιμα μνημεία της φύσης αλλά και κτισμάτων του ανθρώπου, παρελθόντων περιόδων που διαφυλάσσονται με την παρουσία του αγροτικού πληθυσμού και αποτελούν το συνδυαστικό κρίκο των προηγούμενων γενεών με τις σύγχρονες.

1.2 Ο αγροτικός τομέας ως οικονομική και παραγωγική δραστηριότητα

Οι διεθνείς εξελίξεις κατεύθυναν και εξακολουθούν να κατευθύνουν τον αγροτικό τομέα σε καταστάσεις ανταγωνιστικής παραγωγής, δηλαδή προς καταστάσεις μείωσης του κόστους παραγωγής, αύξησης του όγκου παραγωγής και μεγέθυνσης των εκμεταλλεύσεων, μαζικότερης χρήσης σύγχρονων τεχνολογικών μέσων και μείωσης της απασχόλησης στον αγροτικό τομέα. Τον κατευθύνουν προς μία εντατική και επιχειρηματική αγροτική δραστηριότητα μεγάλης κλίμακας. Μια τέτοια πορεία, ο αγροτικός τομέας της Ευρώπης, αποδείχθηκε, ότι αδυνατεί να παρακολουθήσει, δεδομένων των διαρθρωτικών και περιφερειακών προβλημάτων του, των προβλημάτων του παρελθόντος αλλά και των νέων απαιτήσεων της κοινωνίας όσον αφορά τη διατροφή και την προστασία του περιβάλλοντος.

Το κύριο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα του αγροτικού τομέα επιδιώκεται να γίνει το διαφοροποιημένο και ποιοτικό και ασφαλές προϊόν, που ανταποκρίνεται σε υψηλές απαιτήσεις καταναλωτών με υψηλότερα εισοδήματα. Η αβεβαιότητα των καταναλωτών και η προτίμηση, προς υγιεινά και εγγυημένα προϊόντα δημιουργεί σιγά-σιγά μια νέα αγορά. Οι καταναλωτές επιβάλουν την παραγωγή προϊόντων ποιότητας, προϊόντων που εξασφαλίζουν την υγεία και που υιοθετούν φιλικές προς το περιβάλλον πρακτικές. Έτσι, δημιουργήθηκαν δύο παράλληλες και διαφορετικές αγορές αγροτικών προϊόντων που αντιστοιχούν στη ζήτηση καταναλωτών δύο διαφορετικών κατηγοριών και απαιτήσεων:

- ➔ Η μία με ακριβότερα προϊόντα ποιότητας (βιολογικά, ονομασίας προέλευσης, κ.λπ.), και
- ➔ η άλλη με τα φθηνά προϊόντα μαζικής παραγωγής.

Ο αγροτικός τομέας της Ευρώπης έχει χαρακτηριστικά που συνηγορούν προς τη στροφή σε προϊόντα ποιότητας, έχει νομοθετικό πλαίσιο στήριξης ισχυρό και αυτό θα είναι μια σημαντική προσφορά του αγροτικού τομέα προς τον καταναλωτή και την κοινωνία ολόκληρη.

Η καλύτερη αξιοποίηση των τοπικών αγροτικών πόρων αποτελεί μια σταθερή και μόνιμη επιδίωξη όλων των χωρών του κόσμου αλλά ιδιαίτερα των Ευρωπαϊκών χωρών. Η επιδίωξη αυτή αποτελεί κάθε φορά το επίκεντρο διαφόρων πολιτικών, στόχων, σχεδίων, προγραμμάτων για κάθε τόπο. Ωστόσο με το χρόνο και με την επίδραση διάφορων εξωτερικών παραγόντων υπάρχει συνεχής αλλαγή των δεδομένων και όλα τα παραπάνω αναπροσαρμόζονται ενώ οι ενδιαφερόμενοι φορείς, οι αγρότες, οι τοπικές κοινωνίες και οι τοπικές αρχές καλού-

νται να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα.

Έως πολύ πρόσφατα γνωρίζαμε δύο μορφές αγροτικής πρακτικής:

1. Την “κλασική” αγροτική δραστηριότητα, στο μεγαλύτερο μέρος της Ευρώπης, με μόνιμη επιδίωξη την τεχνική βελτίωση και την εντατικοποίηση για μεγαλύτερη παραγωγή και αυξημένη αποδοτικότητα. Κύριος σκοπός της μορφής αυτής της αγροτικής δραστηριότητας ήταν και εξακολουθεί να είναι η εξασφάλιση επάρκειας των τροφίμων σε μια χώρα αλλά και στον πλανήτη ολόκληρο.
2. Την προβληματική αγροτική δραστηριότητα, μια δραστηριότητα που χαρακτηρίζει τις λιγότερο ευνοημένες περιοχές, χωρίς φυσικά πλεονεκτήματα που εντοπιζόταν κυρίως στις ορεινές περιοχές. Σε ένα δύσκολο περιβάλλον, (περιορισμένες χρήσιμες επιφάνειες γης, πλαγιές, διαρθρωτικά μειονεκτήματα, κτλ.), οι τοπικές κοινωνίες και οι τοπικοί φορείς έπρεπε να βρουν προσαρμοσμένες μορφές δράσης και διαφορετικά αγροτικά πρότυπα.

Οι δύο παραπάνω αναφερθείσες γενικές μορφές αγροτικής δραστηριότητας, όπως καθορίστηκαν κυρίως από κριτήρια του φυσικού τοπίου και πλούτου, αναπτύχθηκαν άνισα με τη δεύτερη μορφή να έχει παραμείνει πολύ πίσω.

Οι στόχοι όμως του αγροτικού τομέα και της αγροτικής παραγωγής, σήμερα, είναι η ποιότητα των παραγόμενων προϊόντων και η αξιοποίηση της αγροτικής πρώτης ύλης με τη μεταποίησή της σε τρόφιμα υψηλής ποιότητας. Η επιτυχία μιας στρατηγικής που βασίζεται στην ποιότητα αντιπροσωπεύει ένα σημαντικό στόχο για κάθε χώρα και ιδιαίτερα των χωρών με μεγάλη ποικιλία παραγόμενων αγροτικών προϊόντων αλλά και με ποικιλία επαγγελματικών δραστηριοτήτων. Πράγματι, από την επιτυχία αυτή εξαρτάται η διατήρηση της τοπικής αγροτικής δραστηριότητας, που αποτελεί απαραίτητο τομέα δραστηριότητας για την οικονομική και κοινωνική ζωή των περιοχών αλλά παράλληλα, επειδή η τοπική αγροτική δραστηριότητα τροφοδοτεί ποικιλοτρόπως και άλλες δραστηριότητες και κυρίως εφοδιάζει με τρόφιμα τον πληθυσμό, η παραγωγή ποιοτικών αγροτικών προϊόντων αποτελεί το κύριο στοιχείο ανταγωνιστικότητας του αγροτικού τομέα. Άλλωστε, ο μείζων άξονας ανάπτυξης για τις λιγότερο ευνοημένες αγροτικές περιοχές έχει γίνει η αξιοποίηση των τοπικών αγροτικών προϊόντων με τη βελτίωση της ποιότητάς τους και με τη συστηματική υποστήριξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Είναι κοινή διαπίστωση και όλοι καταλήγουν ότι πρέπει,

- ☞ να χρησιμοποιούνται οι συντελεστές παραγωγής ορθολογικά
- ☞ να παράγεται μια πρώτη ύλη ποιότητας,
- ☞ να αξιοποιείται με τη μεταποίησή της σε τρόφιμα ποιότητας,
- ☞ να επιδιώκεται μια αποτελεσματική εμπορία.

Στην πράξη όμως αποδείχθηκε ότι η εφαρμογή τέτοιων ενεργειών δεν είναι τόσο εύκολη και συχνή. Το πέρασμα από το αγροτικό προϊόν στα τρόφιμα, όπως και το πέρασμα από την παραγωγή στην εμπορία, μπορεί να φαίνεται σαν ένα φυσικό επακόλουθο σε όσους βρίσκονται εκτός της συγκεκριμένης δραστηριότητας. Η πραγματικότητα, όμως, είναι εντελώς διαφορετική. Η διαδικασία αυτή είναι πολύ αργή στις αγροτικές περιοχές και γενικά στην Ελλάδα. Οι δύο αυτοί τομείς –αγροτική παραγωγή και παραγωγή τροφίμων– παρ’ όλο που υπάρχει αλληλεξάρτηση, δε συντελείται απρόσκοπτα, με φυσικό τρόπο. Η ενέργεια “αξιοποίησης των τοπικών αγροτικών πόρων με τη βελτίωση της ποιότητας” συνεπάγεται, κυρίως, την παροχή της στρατηγικής, οικονομικής παραγωγής, του μάρκετινγκ, της διαχείρισης και της επαγγελματικής ακρίβειας στους ενδιαφερόμενους παραγωγούς. Ταυτόχρονα συντελείται μια οικονομική δράση, σε ένα ανταγωνιστικό πλαίσιο που γίνεται όλο και περισσότερο πολύπλοκο, που απαιτεί τον καθορισμό και την εφαρμογή πολύ προηγμένων εμπορικών στρατηγικών και την τήρηση μιας απαραίτητης προϋπόθεσης, δηλαδή της ποιότητας.

Η ύπαιθρος σήμερα χαρακτηρίζεται από φανερή ατονία με έντονα τα στοιχεία της εγκατάλειψης με την έννοια ότι ο πληθυσμός της συνεχώς φθίνει και η παραγωγική της ζωντάνια μαραζώνει. Και φυσικά δεν εννοείται η μείωση του αριθμού αυτών που ασχολούνται με την αγροτική παραγωγή, η οποία ως ένα βαθμό είναι επιθυμητή, αλλά τη μείωση του πληθυσμού που κατοικούν στην ύπαιθρο. Η μείωση αυτή, που αποτελεί το κύριο αίτιο του μαρασμού της υπαίθρου, θεωρείται ότι οφείλεται στην έλλειψη της πλήρους απασχόλησης για τη δημιουργία ικανοποιητικού εισοδήματος.

Οι τομείς δραστηριότητας που μπορούν πρωτίστως να αναπτυχθούν στις αγροτικές περιοχές είναι η αγροτική παραγωγή, (Φυτική και Ζωική), η μεταποίηση πρωτογενών αγροτικών προϊόντων και η εμπορική δραστηριότητα τοπικών παραδοσιακών προϊόντων. Δευτερευόντως, αγροτουριστική απασχόληση, όπου αυτή ενδείκνυται, τοπική αξιοποίηση τοπικών φυσικών πόρων (δάση, ορυκτά, φυσικά αξιοθέατα).

Η αγροτική παραγωγή αποτελεί το κέντρο γύρω από το οποίο θα στηριχθεί η ανάπτυξη της υπαίθρου. Μια αγροτική παραγωγή όμως που ο ασχολούμενος με αυτήν θα πρέπει να αισθάνεται ασφαλής για την εργασία του, για την ποιότητα της ζωής του για το μέλλον του. Τόσο ασφαλής ώστε να πλησιάσει, για όλα τα παραπάνω, τους εργαζόμενους σε άλλους τομείς και σε άλλες περιοχές.

Ο αγροτικός τομέας της Ελλάδος και η ύπαιθρος, γενικότερα, έχουν τεράστια οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική αξία. Στην ύπαιθρο ζει ο μισός περίπου πληθυσμός της χώρας μας, ενώ στην ύπαιθρο ανήκει περισσότερο από το 85% της γεωγραφικής έκτασής της. Η αγροτική δραστηριότητα υπήρξε ανέκαθεν η

“ατμομηχανή” της οικονομίας της υπαίθρου, αν και τα τελευταία χρόνια η αγροτική οικονομία έχει παραχωρήσει τη θέση της στον τριτογενή τομέα της μεταποίησης και των υπηρεσιών, σε πολλές περιοχές της υπαίθρου.

Η οικονομία της υπαίθρου διαφέρει από περιοχή σε περιοχή. Όταν, για λόγους μακροοικονομικής πολιτικής, αθροίζουμε τα στατιστικά και άλλα οικονομικά στοιχεία, η οικονομία της υπαίθρου δεν φαίνεται να διαφέρει από τις οικονομίες των αντίστοιχων αστικών περιοχών. Ωστόσο, οι διαφορές ανάμεσα στις αστικές περιοχές και τις περιοχές της υπαίθρου, όπως π.χ. ο ρόλος που παίζει ο αγροτικός τομέας και το φυσικό και οικολογικό περιβάλλον, είναι αρκετές για να απαιτούν την ύπαρξη μιας ξεχωριστής “στρατηγικής για τη γεωργία και την ύπαιθρο”.

Στην ελληνική περίπτωση το πρόβλημα του αγροτικού τομέα δεν είναι ακριβώς το ίδιο. Το βασικό του στοιχείο εντοπίζεται στην καθυστέρηση της ανάπτυξης και στη μεγάλη διαφορά που τη χωρίζει από τις περισσότερες χώρες της Ε.Ε. Αναμφίβολα, στον αγροτικό τομέα της Ελλάδος κατά τα τελευταία 50 χρόνια σημειώθηκαν αξιόλογες μεταβολές. Στη μεταπολεμική οικονομική εξέλιξη της χώρας μας ο αγροτικός τομέας ακολούθησε υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης και συνέβαλε τα μέγιστα στη βελτίωση της διατροφής του πληθυσμού της. Οι παράγοντες που συνέβαλαν σ’ αυτή την επιτυχία ήταν κυρίως η ανασυγκρότηση του αγροτικού τομέα με παράλληλη αύξηση της καλλιεργούμενης έκτασης χάρη στα μεγάλα εγχειοβελτιωτικά έργα, η εισαγωγή της μηχανοκαλλιέργειας, η χρήση των χημικών λιπασμάτων και η εφαρμογή νέων ποικιλιών.

Οι παραπάνω μεταβολές όμως αφορούν περισσότερο τον όγκο και τη σύνθεση της παραγωγής και λιγότερο τη βελτίωση των δομών της. Η γεωργία μας δηλαδή εξακολουθεί και σήμερα να διακρίνεται από έντονα εγγειοδιαρθρωτικά και δομικά προβλήματα.

1.3 Διαρθρωτικά προβλήματα της ελληνικής γεωργίας

▶ Η Αγροτική γη

Το πρόβλημα της αποτελεσματικής αξιοποίησης της αγροτικής γης συνθέτουν τρία βασικά στοιχεία:

- 1) Ο μικρός και πολυτεμαχισμένος κλήρος,
- 2) η ανεπαρκής και μη ορθολογική αξιοποίηση των υδάτινων πόρων και
- 3) η ανεπαρκής αξιοποίηση και υποβάθμιση των βοσκοτόπων.

Είναι γνωστό το πρόβλημα της μικρής γεωργικής γης κάθε κλήρου και οι συνέπειές του στην αποτελεσματική αξιοποίηση των συντελεστών παραγωγής. Το αποτέλεσμα αυτού του προβλήματος είναι το υψηλό κόστος παραγωγής, η χαμηλή παραγωγικότητα, η ανταγωνιστικότητα του αγροτικού τομέα γενικώς και η χρόνια υστέρηση των γεωργικών εισοδημάτων. Το πρόβλημα του μεγέθους γίνεται εμφανέστερο αν το μέσο μέγεθος των γεωργικών εκμεταλλεύσεων που είναι περίπου 40 στρέμματα, συγκριθεί με το μέσο όρο της Ε.Ε. που είναι 120 στρ. και 1200 στρ. των ΗΠΑ. Η σοβαρότητα του προβλήματος αυτού δεν μειώθηκε μέχρι και σήμερα παρά το γεγονός ότι σε ορισμένες περιπτώσεις με την συμβολή της τεχνολογίας το μικρό μέγεθος της γεωργικής γης σε συνδυασμό με την επένδυση κεφαλαίου δημιούργησαν βιώσιμες γεωργικές εκμεταλλεύσεις (π.χ. η περίπτωση θερμοκηπίων ή άλλων εντατικών καλλιεργειών).

Οι υδάτινοι πόροι αποτελούν απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάπτυξη της γεωργίας. Η προϋπόθεση αυτή είναι εμφανής γιατί χωρίς άρδευση είναι αδύνατη η εκμετάλλευση δυναμικών καλλιεργειών που συμβάλλουν στην αύξηση του αγροτικού προϊόντος, στη βελτίωση της παραγωγικότητας και στη μείωση του κόστους παραγωγής. Είναι γεγονός ότι την τελευταία εικοσαετία έγιναν σημαντικά βήματα στην αύξηση των αρδευόμενων εκτάσεων. Με μόνη διαφορά ότι ενώ υπάρχουν αρκετά διαθέσιμα αποθέματα επιφανειακών νερών δεν γίνεται ικανοποιητική χρήση αυτών και προτιμάται η εύκολη λύση των υπόγειων αποθεμάτων. Σήμερα αρδεύονται 14,5 εκατομμύρια στρέμματα ενώ υπάρχει δυνατότητα με καλύτερη αξιοποίηση των υδάτινων πόρων και σωστή διαχείριση του αρδευτικού νερού οι αρδευόμενες εκτάσεις να φθάσουν τα 18 εκ. στρέμματα ή το 45% περίπου της συνολικής καλλιεργούμενης έκτασης. Επισημαίνεται όμως, ότι η κατασκευή κάθε αρδευτικού έργου στη γεωργία πρέπει να γίνεται σύμφωνα με τις αρχές της ανάλυσης του κόστους-ωφέλειας ώστε να εξασφαλίζεται η αριστοποίηση της αποδοτικότητάς τους και να εντάσσεται πάντα στους στόχους του προγράμματος γεωργικής ανάπτυξης.

Οι βοσκότοποι είναι μια άλλη μορφή χρήσης της αγροτικής γης. Αποτελούν σημαντικό συντελεστή παραγωγής στην εκτατική κτηνοτροφία στα προϊόντα της οποίας η χώρα μας είναι ελλειμματική. Οι βοσκότοποι της χώρας μας καλύπτουν το 40% περίπου της ολικής επιφάνειας της χώρας και χαρακτηρίζονται από φτωχή βλάστηση, λόγω του ξηροθερμικού κλίματος και από ανώμαλη και επικλινή επιφάνεια λόγω του ανάγλυφου του εδάφους. Αποτέλεσμα αυτών των χαρακτηριστικών είναι η ανεπαρκής αποδοτικότητα για το σκοπό για τον οποίο χρησιμοποιούνται. Το ελληνικό κράτος ουδέποτε εφάρμοσε ένα ολοκληρωμένο σύστημα διαχείρισης και εκμετάλλευσης των βοσκοτόπων ούτε κανένα πρόγραμμα βελτίωσης αυτών με συνέπεια να υποβαθμίζονται συνεχώς. Ορισμένοι

νόμοι που ψηφίστηκαν από την ελληνική βουλή σχετικά με τη διαχείριση των βοσκοτόπων ελάχιστα εφαρμόστηκαν και όπου εφαρμόστηκαν είχαν οριακές μόνο βελτιώσεις.

◆ **Η Αγροτική απασχόληση (εργασία)**

Είναι γεγονός ότι το εγγειοδιαρθρωτικό πρόβλημα αποτελεί τη βασικότερη αιτία για την καθυστέρηση της ανάπτυξης της γεωργίας. Όμως, και η απασχόληση στη γεωργία έχει μεγάλο μερίδιο ευθύνης.

Γίνεται λόγος πάντα για μεγάλο ποσοστό αγροτικού πληθυσμού χωρίς πάντα να δίνεται μεγάλη σημασία στον ενεργό αγροτικό πληθυσμό. Θα φανεί ίσως παράδοξο ότι ενώ έχουμε μεγάλο ποσοστό αγροτικού πληθυσμού να παρατηρείται έλλειψη εργατικών χεριών κατά τις περιόδους αιχμής. Και αυτό γιατί το μεγαλύτερο μέρος του αγροτικού πληθυσμού αποτελείται από άτομα μεγάλης ηλικίας και ακόμη, το σημαντικότερο, η σύνθεση των καλλιεργειών και των μορφών εκτροφής του αγροτικού τομέα απαιτεί σε κάποια χρονική περίοδο τουλάχιστον, ικανό αριθμό εργατικών χεριών. Πιο συγκεκριμένα, το πρόβλημα της εργασίας στον αγροτικό τομέα της Ελλάδος είναι πρόβλημα διαθέσιμης και απαιτούμενης εργασίας σε συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Η κύρια αιτία του πιο πάνω προβλήματος είναι και πάλι ο μικρός γεωργικός κλήρος και η σύνθεση της αγροτικής παραγωγής, στοιχεία τα οποία δεν επιτρέπουν τον προγραμματισμό και την πλήρη αξιοποίηση της διαθέσιμης εργασίας στην αγροτική δραστηριότητα. Οι ευκαιρίες για εξωγεωργική απασχόληση τις περιόδους ύφεσης των αγροτικών εργασιών, είναι περιορισμένες με αποτέλεσμα να διαμορφώνεται ένας πολύ χαμηλός συντελεστής παραγωγικότητας της εργασίας στις αγροτικές περιοχές.

◆ **Η τεχνολογική πρόοδος**

Η χρήση σύγχρονης τεχνολογίας στον αγροτικό τομέα είναι απαραίτητη και η εφαρμογή της είχε σημαντικά θετικά αποτελέσματα για την ανάπτυξή της. Όμως και εδώ υπάρχουν μεγάλα και αδικαιολόγητα προβλήματα που σχετίζονται άμεσα με τα διαρθρωτικά προβλήματα, με τον τρόπο άσκησης της αγροτικής πολιτικής και με τον τρόπο ενημέρωσης και καθοδήγησης των αγροτών.

Πρώτα από όλα πρέπει να αποσαφηνισθεί ο όρος “τεχνολογική πρόοδος” στον αγροτικό τομέα. Η έννοια αυτή δεν περιλαμβάνει μόνο τεχνικά θέματα και τεχνικά μέσα παραγωγής, όπως μηχανήματα, εγκαταστάσεις τρόπους και μεθόδους καλλιέργειας και εκτροφής. Περιλαμβάνει και δημιουργία νέων ποικιλιών φυτών, νέων φυλών ζώων, και άλλα, τα οποία συμβάλλουν στην βελτίωση της αποδοτικότητας της αγροτικής δραστηριότητας, στην παραγωγή ποιοτικών προϊόντων και στην αύξηση της παραγόμενης ποσότητας.

Η εκμηχάνιση της αγροτικής δραστηριότητας βρίσκεται σε υψηλά επίπεδα και σε πολλές περιπτώσεις ξεπερνά κατά πολύ τα ανώτερα επιτρεπτά όρια. Δηλαδή, πολλές αγροτικές εκμεταλλεύσεις είναι εφοδιασμένες με τέτοιο μηχανολογικό εξοπλισμό που δεν αξιοποιείται πλήρως με αποτέλεσμα να έχει αρνητικές επιπτώσεις στην οικονομικότητα της εκμετάλλευσης. Για παράδειγμα, σύμφωνα με στοιχεία μελετών, ο γεωργικός ελκυστήρας, που είναι ίσως και το σημαντικότερο μηχάνημα στην αγροτική παραγωγή, στη Μακεδονία και Θεσσαλία αξιοποιείται περίπου 400 ώρες το χρόνο αντί 800 ώρες που θεωρείται η ελαχίστη ετήσια χρήση για να συμφέρει οικονομικά η διατήρησή του. Η υποαπασχόληση των γεωργικών μηχανημάτων σημαίνει σημαντική επιβάρυνση του κόστους παραγωγής των αγροτικών προϊόντων.

Σημαντικά προβλήματα επίσης υπάρχουν και στη χρήση των άλλων γεωργικών εφοδίων. Η υπερβολική χρήση λιπασμάτων, η αλόγιστη χρήση φυτοφαρμάκων, αλλά και η καθυστέρηση εισαγωγής νέων ποικιλιών αποδοτικών και ανθεκτικών στους φυσικούς κινδύνους είναι μερικά από αυτά. Σ' αυτό το σημείο μπαίνουν δύο σημαντικά θέματα: *Πρώτον* η μη ορθολογική χρήση γενικά των βιομηχανικών εφοδίων στον αγροτικό τομέα οφείλεται κατ' αρχήν στην ελλιπή γνώση και ενημέρωση των αγροτών. Πρέπει να επισημανθεί το γεγονός ότι ο αγρότης δέχεται πληθώρα μηνυμάτων και προτάσεων για να χρησιμοποιήσει διάφορα λιπάσματα ή φυτοφάρμακα ή άλλα γεωργικά εφόδια που όμως όλα προέρχονται από ιδιώτες, εμπόρους που κύριος σκοπός τους είναι το κέρδος και όχι η ορθολογική χρήση των παραπάνω εφοδίων. Αποτέλεσμα αυτών είναι η σημαντική οικονομική επιβάρυνση της παραγωγής χωρίς ανάλογη βελτίωση της παραγωγικότητας. *Δεύτερον* η μη αξιοποίηση των γεωτεχνικών του υπουργείου Γεωργίας. Οι γεωτεχνικοί στο σύνολό τους είναι άριστα καταρτισμένοι μπορούν να βοηθήσουν σε μεγάλο βαθμό τον γεωργό και να συμβάλλουν αποφασιστικά στην ανάπτυξη της γεωργίας. Όμως εδώ και πολλά χρόνια οι γεωπόνοι "κλείστηκαν" στα γραφεία τους και εκτελούν γραφική υπηρεσία η οποία είναι επιπέδου Λυκειακής μόρφωσης. Ο γεωτεχνικός είναι επιστήμονας και η απασχόλησή του σε εργασίες έξω από την επιστήμη του είναι ασύμφορη και αντιπαραγωγική.

1.4 Η ελληνική γεωργία στην Ε.Ε.

Η ένταξη της χώρας μας στην Ευρωπαϊκή Ένωση έδωσε σε όλους την προσδοκία ότι η ελληνική γεωργία θα αλλάξει ριζικά θα βελτιωθούν τα εισοδήματα

των παραγωγών και ότι ορισμένα βασικά δυσμενή χαρακτηριστικά και μειονεκτήματα θα εξαλειφθούν.

Όμως πέρα από μια πραγματική βελτίωση των εισοδημάτων των γεωργών τα διαρθρωτικά προβλήματα παρέμειναν σχεδόν άθικτα και με την πρώτη αλλαγή της προστατευτικής πολιτικής της ΚΑΠ ήλθαν στην επιφάνεια ίσως πιο έντονα γιατί οι συνθήκες στη διεθνή αγορά είναι σήμερα διαφορετικές.

Ειδικότερα μετά την αναθεώρηση της ΚΑΠ και τις ειδικές συμφωνίες Ευρωπαϊκής Ένωσης και ΠΟΕ δημιουργήθηκαν ανασταλτικές συνθήκες ανάπτυξης της γεωργίας μας. Ακόμη, χώρες με μικρότερα διαρθρωτικά προβλήματα και με καλύτερη οργάνωση της αγροτικής παραγωγής μέσα στην Ε.Ε. απειλούν περισσότερο την γεωργία των χωρών με χρόνια διαρθρωτικά προβλήματα αφού ο αγροτικός τομέας της Ε.Ε. δρα ως σύνολο και υπακούει στις αρχές του ελεύθερου ανταγωνισμού. Όσον αφορά τους περιορισμούς της ΚΑΠ στην παραγωγή παραδοσιακών προϊόντων μας, αυτοί αποτελούν πρόσθετους ανασταλτικούς παράγοντες για την ανάπτυξη του αγροτικού τομέα της Ελλάδος. Βεβαίως, η ανάπτυξη του αγροτικού τομέα θα μπορούσε να επιτευχθεί μέσα στα πλαίσια της ΕΕ και συγχρόνως με τον ευρωπαϊκό αγροτικό τομέα. Οι διαφορές όμως του αγροτικού τομέα της Ελλάδος κυρίως στον διαρθρωτικό τομέα εμποδίζουν κάτι τέτοιο. Γι' αυτό και όλες οι ελληνικές κυβερνήσεις μετά την ένταξη στην Ε.Ε. αρκέστηκαν στην ενίσχυση του εισοδήματος των γεωργών κάτω από την προστατευτική πολιτική της ΚΑΠ χωρίς να αξιοποιούνται οι ευκαιρίες βελτίωσης της δομής και της οργάνωσης του αγροτικού τομέα.

Για πολλά χρόνια οι παραγωγοί μας συνήθισαν σε μια "προστατευτική πολιτική" στον αγροτικό τομέα. Άμεσες επιδοτήσεις ή επιδοτήσεις μέσω παραγωγής ήταν το κύριο χαρακτηριστικό στη διαμόρφωση του εισοδήματος των παραγωγών το οποίο βέβαια εξακολουθεί να υπάρχει, σε πολλές περιπτώσεις, ακόμη και σήμερα. Οι συνθήκες όμως άλλαξαν, η Ελλάδα συμμετέχει σε διεθνείς οργανισμούς και είναι δέκτης πολιτικών και διεθνών συμφωνιών. Όλες οι πολιτικές και διεθνείς συμφωνίες συντείνουν στη μείωση του προστατευτισμού και στη δημιουργία ανταγωνιστικής αγοράς. Κάτω από αυτές τις συνθήκες είναι ασυμβίβαστες οι κάθε είδους οικονομικές ενισχύσεις προς τους παραγωγούς. Πρέπει δηλαδή να γίνει σαφές προς τους παραγωγούς ότι η βελτίωση του εισοδήματός τους δεν μπορεί να εξαρτάται πλέον είτε από τις επιδοτήσεις είτε από τη συνεχή αύξηση των τιμών των προϊόντων τους αλλά πρέπει να συνδεθεί με την αύξηση της παραγωγικότητας, τη βελτίωση της ποιότητας και τη μείωση του κόστους. Άρα λοιπόν η απ' ευθείας ενίσχυση του εισοδήματος των γεωργών δεν είναι εφικτή ούτε θεσμικά ούτε υπάρχει δυνατότητα για κάτι τέτοιο εκ μέρους του κράτους. Όμως, αύξηση της παραγωγικότητας, βελτίωση της ποιότητας και μείωση

του κόστους παραγωγής είναι στοιχεία που εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τη δομή της αγροτικής παραγωγής, από τις βασικές υποδομές και φυσικά από τη συνεχή ενημέρωση των αγροτών που είναι υποχρεώσεις του κράτους.

Με τις σημερινές συνθήκες ο αγροτικός κόσμος βρίσκεται πραγματικά σε ένα αδιέξοδο. Οι διεθνείς συγκυρίες επιβάλλουν συνεχείς μειώσεις της παραγωγής προϊόντων μέσα στα οποία περιλαμβάνονται και παραδοσιακά ζωτικής οικονομικής σημασίας ελληνικά αγροτικά προϊόντα. Εναλλακτικές πολιτικές για καλλιέργειες άλλων προϊόντων υπάρχουν αλλά ο μεμονωμένος παραγωγός δεν μπορεί να γνωρίζει τι ακριβώς να καλλιεργήσει ώστε να επιβιώσει η εκμετάλλευσή του. Ολοκληρωμένο πρόγραμμα αναδιάρθρωσης των καλλιεργειών από μέρους της πολιτείας δεν υπάρχει. Και λέγοντας “ολοκληρωμένο πρόγραμμα” με άλλα λόγια σημαίνει ένα πρόγραμμα καλλιεργειών προσαρμοσμένο στις εδαφικές και κλιματικές συνθήκες της χώρας μας που να εξασφαλίζει υψηλή παραγωγικότητα, συνθήκες διάθεσης των παραγομένων προϊόντων και ικανοποιητικό εισόδημα στις μέσες γεωργικές εκμεταλλεύσεις. Βεβαίως είναι αυτονόητο ότι χωρίς την κυρίαρχη συμβολή της πολιτείας είναι αδύνατος ο καταρτισμός τέτοιων προγραμμάτων. Επομένως και εδώ ο αγροτικός κόσμος έχει τα δικά του και δεν διαμαρτύρεται για τα παραπάνω, ίσως από άγνοια του προβλήματος αλλά φυσικά έχει και το μερίδιο ευθύνης.

Οι κεντρικές υπηρεσίες του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων και οι περιφερειακές υπηρεσίες του που υποστηρίζουν τον τομέα θεωρούνται ότι δεν επιτελούν την αποστολή τους ικανοποιητικά. Πολλά καταγράφονται καθημερινά για την ολιγωρία των υπηρεσιών, για την υποαξιοποίηση του επιστημονικού προσωπικού και για τις γραφειοκρατικές διαδικασίες στην εξυπηρέτηση του αγροτικού πληθυσμού. Όποιος και αν είναι ο βαθμός βασιμότητας αυτών των κατηγοριών ένα είναι βέβαιο: Η μη αξιοποίηση του επιστημονικού προσωπικού και μάλιστα του γεωτεχνικού προσωπικού του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (Υπουργείου Γεωργίας), με συνέπεια ο μεμονωμένος γεωργός να στερείται των βασικών και απαραίτητων υπηρεσιών του σημαντικού συμβούλου του. Αυτό ήταν και εξακολουθεί να είναι πρόβλημα για την ανάπτυξη του αγροτικού τομέα και μάλιστα πολύ σημαντικό αν ληφθεί υπόψη ότι η πλειοψηφία των ανθρώπων που ασχολούνται με την αγροτική δραστηριότητα δεν έχουν το απαραίτητο επίπεδο γνώσεων και η πρόσβασή του στις πηγές ενημέρωσης είναι αρκετά δύσκολη.

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων τριάντα χρόνων η βελτίωση της παραγωγικότητας του αγροτικού τομέα ήταν η κύρια αιτία αύξησης του αγροτικού προϊόντος στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης. Μάλιστα, πολλές χώρες και ιδιαίτερα οι χώρες του ΟΟΣΑ, σημείωσαν σημαντική αύξηση στο αγροτικό προϊόν,

ενώ άλλες σημείωσαν μια μικρή μείωση στη χρήση των συνολικών εισροών με παράλληλη μείωση στην αγροτική απασχόληση, καθώς επίσης και μεγάλη μείωση στη χρήση των ενδιάμεσων εισροών. Σε όλες τις Ευρωπαϊκές χώρες του ΟΟΣΑ, οι περισσότερες από τις οποίες είναι και χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο αριθμός των αγροτικών εκμεταλλεύσεων μειώθηκε, το μέσο μέγεθός τους αυξήθηκε, η παραγωγή εξειδικεύτηκε και η έξοδος από την αγροτική δραστηριότητα αυξήθηκε λόγω της εσωτερικής και εξωτερικής μετανάστευσης (OECD, 1995, OECD, 2005).

Όποια και αν ήταν η ανάπτυξη του αγροτικού τομέα των χωρών της Ευρώπης σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε και η δομή του αγροτικού τομέα κάθε χώρας. Όταν λέμε δομή στον αγροτικό τομέα μιας χώρας εννοούμε ουσιαστικά την τεχνική, κοινωνική, νομική και παραγωγική οργάνωση του αγροτικού τομέα. Συγκεκριμένα, εννοούμε τη μορφή γαιοκτησίας, τις μορφές και το μέγεθος των αγροτικών εκμεταλλεύσεων και επιχειρήσεων, της μορφές παραγωγής (π.χ. ιδιωτική, κοινή, κ.λπ.), την σύνθεση και τη μορφή των καλλιεργειών, την εφαρμογή της τεχνολογίας με κάθε μορφή, τη σύνθεση και την απασχόληση του αγροτικού πληθυσμού, την οργάνωση των αγροτών και το μέγεθος του αγροτικού εισοδήματος. Κάθε αλλαγή στις παραπάνω δομές προκαλούν μεταβολές και στην αποτελεσματικότητα της αγροτικής δραστηριότητας (Weinschenk, 1976, Λάμπρος, 1983).

Η αλλαγή της δομής του αγροτικού τομέα στις χώρες της Ευρώπης και της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι συνδεδεμένη με την εξέλιξη της τεχνολογίας, με την οικονομία, με τις δυνάμεις της παγκόσμιας αγοράς και φυσικά με την αγροτική πολιτική κάθε κράτους (OECD, 2005). Όμως δεν υπάρχει επαρκής εμπειρική απόδειξη για την επίδραση των μεταβολών της δομής της γεωργίας στην παραγωγικότητα ή των επιδράσεων των δυνάμεων της αγοράς και της κρατικής αγροτικής πολιτικής, στη δομή του αγροτικού τομέα. Αυτό το τελευταίο είναι σημαντικό γι αυτούς που καθορίζουν την αγροτική πολιτική, γιατί με την καλύτερη γνώση και κατανόηση αυτών των σχέσεων θα μπορούσαν να σχεδιάσουν καλύτερα τα προγράμματα για τη γεωργία και για την αγροτική κοινωνία. Πιο συγκεκριμένα, θα υπήρχε πλήρης κατανόηση για τις μεταβολές της παραγωγικότητας του αγροτικού τομέα εάν ήταν δυνατόν να δειχθεί πως, οι αλλαγές στις δυνάμεις της αγοράς και στην κρατική πολιτική, είναι συνδεδεμένες με τις αλλαγές στη δομή του αγροτικού τομέα και στην αύξηση της παραγωγικότητάς του.

Σχετικές έρευνες για τον αγροτικό τομέα των Ηνωμένων Πολιτειών περιλαμβάνουν τις σχέσεις μεγέθους αγροτικής εκμετάλλευσης, δομής και παραγωγικότητας. Οι μελέτες αυτές έδειξαν ότι όσο το μέγεθος των αγροτικών εκμεταλλεύσεων αυξάνει σε συνδυασμό με τις δομικές αλλαγές, συγχρόνως αυξάνει

και η παραγωγικότητα (Ball and Heady 1972, Reimund and Gale 1992, Hallam 1991, 1993, Kislev and Peterson 1982, 1996). Άλλες μελέτες κυρίως σε αναπτυσσόμενες χώρες αλλά και σε ανεπτυγμένες, έδειξαν αρνητική σχέση μεταξύ μεγέθους αγροτικών εκμεταλλεύσεων και παραγωγικότητας (Bacham and Barton 1954, Heady and Dillon, 1961, Hickey, 1970, Todaro, 1981, Semos, 1997, Thirtle, et.al., 2004). Στα αποτελέσματα των παραπάνω μελετών, είτε είναι θετική είτε αρνητική η σχέση μεγέθους –δομής και παραγωγικότητας, συμβάλλει τα μέγιστα η τεχνολογία.

Η μείωση του εργατικού δυναμικού που είχε κύρια απασχόληση στον αγροτικό τομέα προήλθε αφ' ενός μεν από τη δυσανάλογη αύξηση της αμοιβής της εργασίας στο βιομηχανικό τομέα, αφ' ετέρου δε από την προσπάθεια μείωσης του κόστους παραγωγής που σημαίνει περισσότερη μηχανική και λιγότερη ανθρώπινη εργασία (Olfert, 1992, OECD, 2001a, Παχάκη Κ. 2000).

Στην Ελλάδα σημειώθηκαν μεγάλες αλλαγές στη δομή και στην παραγωγικότητα του αγροτικού τομέα. Πράγματι, τα τελευταία τριάντα χρόνια το μέγεθος των αγροτικών εκμεταλλεύσεων αυξήθηκε σημαντικά, ενώ ο αριθμός τους μειώθηκε παράλληλα με τη μείωση του αγροτικού πληθυσμού και του ανθρώπινου δυναμικού που ασχολείται με την αγροτική δραστηριότητα. Ο ρόλος της τεχνολογίας και η συμβολή της στην αύξηση της παραγωγικότητας υπήρξε σημαντική. Η αύξηση όμως της παραγωγικότητας περιορίστηκε σε ορισμένες δραστηριότητες (μηχανοποίηση, χρήση υβριδίων, κ.λπ.) και συγκεκριμένες καλλιέργειες ενώ η συνολική παραγωγικότητα (Total Factor Productivity- TFP) τη μελετώμενη περίοδο παρέμεινε στάσιμη (Killick, 1983, Σέμος κ.ά., 2000, Μυγδάκος κ.ά 2004).

1.5 Δομικές αλλαγές στην ελληνική γεωργία

Ο αγροτικός τομέας της Ελλάδος παρουσίασε σημαντικές δομικές αλλαγές τα τελευταία είκοσι πέντε χρόνια. Οι αλλαγές αυτές εντοπίζονται κυρίως στη μείωση του αγροτικού πληθυσμού και ιδιαίτερα του ενεργού αγροτικού πληθυσμού, στην αλλαγή των καλλιεργειών, στο μέγεθος των γεωργικών εκμεταλλεύσεων είτε αυτό μετρείται με βάση την καλλιεργούμενη έκταση είτε με βάση την κεφαλαιακή συγκρότηση και τέλος στη σπουδαιότητα του γεωργικού τομέα ως τομέα της εθνικής οικονομίας, η οποία εκφράζεται με τη συμμετοχή του ακαθάριστου αγροτικού προϊόντος στο ΑΕΠ, μειώθηκε σημαντικά.

Το 1980 ο αριθμός των γεωργικών εκμεταλλεύσεων ήταν 850.000 περίπου. Ο αριθμός αυτός μειώθηκε το 2003 στις 824.000 περίπου. Παρά τη μείωση όμως το

μέσο πραγματικό¹ μέγεθος της εκμετάλλευσης αυξήθηκε με αργούς ρυθμούς και από 48 στρέμματα περίπου που ήταν το 1980 έφθασε στα 70 στρέμματα περίπου το 2010 (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>/(σειρά ετών), ΕΣΥΕ, σειρά ετών, FAOSTAT, ΥΑΑΤ, Υπουργείο Γεωργίας 2000).

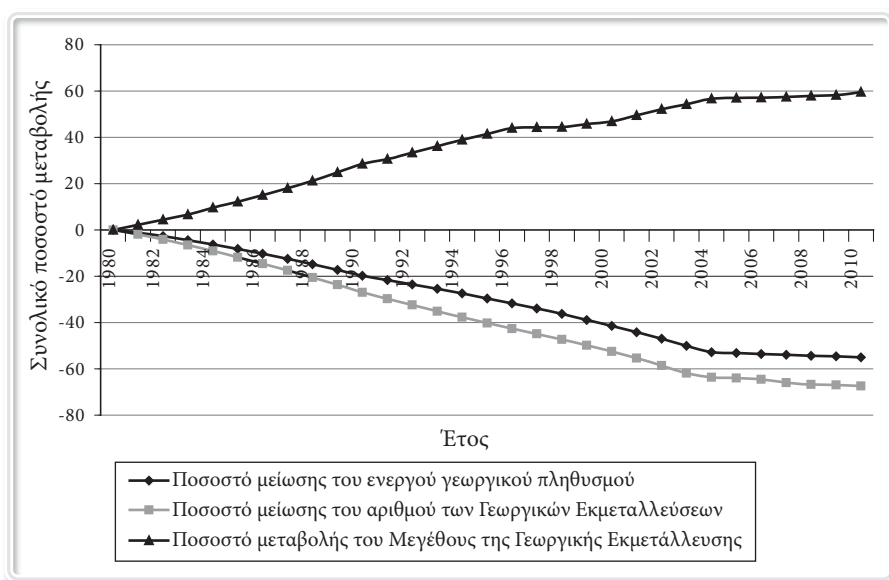
Το μέγεθος της αγροτικής εκμετάλλευσης είναι ένα σημαντικό στοιχείο μέτρησης της μεταβολής της δομής της αγροτικής παραγωγής. Αυτό μπορεί να μετρηθεί με πολλούς τρόπους. Όλοι οι τρόποι μέτρησης έχουν σαν βάση ένα ευκόλως μετρίσιμο μέγεθος όπως είναι η έκταση, το επενδυμένο κεφάλαιο, ο όγκος της παραγωγής και άλλα. Όμως, στις περισσότερες χώρες αλλά και στη χώρα μας η βάση μέτρησης του μεγέθους των αγροτικών εκμεταλλεύσεων είναι η έκταση του εδάφους την οποία πραγματικά καλλιεργούν και όχι αυτή που κατέχουν. Η αύξηση του μεγέθους συνεπάγεται αύξηση της παραγωγής ανά εκμετάλλευση και μείωση του ανά μονάδα κόστους, σύμφωνα με τη θεωρία των οικονομιών λόγω μεγέθους.

Στο πεδίο της έρευνας όμως ο καθορισμός του μεγέθους των αγροτικών εκμεταλλεύσεων πολλές φορές βασίστηκε κυρίως στον όγκο της παραγωγής και στο μέγεθος της ικανότητας παραγωγής της εκμετάλλευσης, που περιλαμβάνει την έκταση, το επενδυμένο κεφάλαιο ή τον αριθμό των εκτρεφόμενων ζώων (Hallam, 1993). Με αυτόν τον τρόπο μέτρησης του μεγέθους παραλείπονται σημαντικά στοιχεία όπως βιολογικά, χημικές και τεχνικές τεχνολογίες, για τον καθορισμό του κόστους και την διαβάθμισή του ανάλογα με το μέγεθος (Rahm and Huffman, 1984, Wozniak, 1993, Putler and Zilberman, 1998, Smith et al. 1984).

Ο αγροτικός πληθυσμός μειώθηκε σημαντικά τα τελευταία είκοσι πέντε χρόνια. Δηλαδή, από 2,5 εκ. άτομα που ήταν το 1980 μειώθηκε στο 1,33 εκ. άτομα περίπου το 2010 (ΕΣΥΕ, FAO). Ιδιαίτερα την τελευταία δεκαετία ο ρυθμός μείωσης του ενεργού γεωργικού πληθυσμού ήταν σημαντικός. Στο γράφημα 1.1 παρουσιάζεται η διαχρονική μεταβολή του αριθμού των γεωργικών εκμεταλλεύσεων, η μεταβολή του μεγέθους αυτών και η μείωση του ενεργού γεωργικού πληθυσμού.

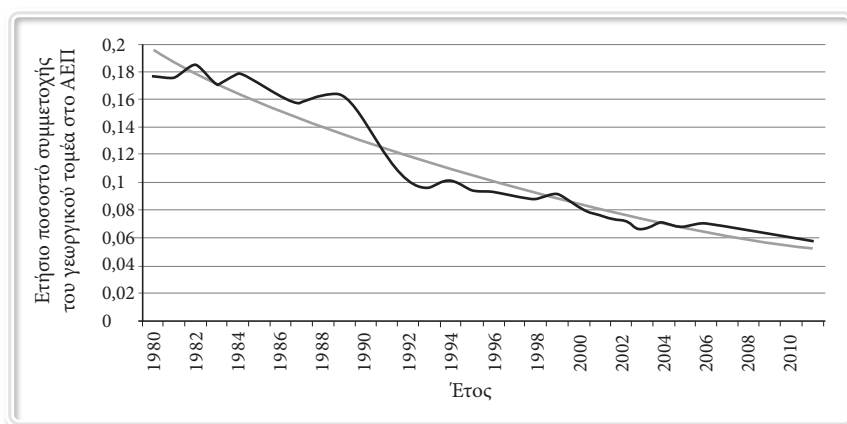
Η σημαντικότητα του γεωργικού τομέα στην ελληνική οικονομία, η οποία εκφράζεται με τη συμμετοχή του ακαθάριστου γεωργικού προϊόντος στο ΑΕΠ, μειώθηκε σημαντικά. Όταν μια χώρα, όπως είναι η Ελλάδα, εισέρχεται σε μια φάση ανάπτυξης της οικονομίας της με τον γεωργικό τομέα να φθίνει με την

¹ Το μέσο πραγματικό μέγεθος της γεωργικής εκμετάλλευσης είναι η μέση καλλιεργούμενη έκταση ανά εκμετάλλευση που περιλαμβάνει την ιδιόκτητη και την ενοικιαζόμενη έκταση.

Πηγή στοιχείων: Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (ΥΑΑΤ), Υπουργείο Γεωργίας, 2012, Eurostat, σειρά ετών, FAOSTAT, σειρά ετών, ΕΣΥΕ, σειρά ετών.

Γράφημα 1.1: Διαχρονικές μεταβολές στη δομή της ελληνικής γεωργίας 1980-2010

Πηγή στοιχείων: Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (ΥΑΑΤ), Υπουργείο Γεωργίας, 2012, Eurostat, σειρά ετών, FAOSTAT, σειρά ετών, ΕΣΥΕ, σειρά ετών

Γράφημα 1.2: Διαχρονική μεταβολή της συμμετοχής του αγροτικού προϊόντος στο ΑΕΠ της χώρας

έννοια ότι η ποσοστιαία συμβολή του στο ακαθάριστο εθνικό εισόδημα μειώνεται, είτε λόγω πραγματικής μείωσης του γεωργικού προϊόντος είτε λόγω αύξησης του εθνικού προϊόντος από άλλες πηγές της οικονομίας, τότε η σημασία του γεωργικού τομέα στο σύνολο της εθνικής οικονομίας μειώνεται (Huang, 1973, Lianos and Parliarou, 1986).

Όπως προκύπτει από τα στατιστικά στοιχεία η μείωση αυτή είναι σημαντική αρκεί να αναφερθεί ότι από συμμετοχή του ακαθάριστου γεωργικού προϊόντος στο ΑΕΠ 17% περίπου το 1980 μειώθηκε στο 3% περίπου το 2010 (Γράφημα 1.2).

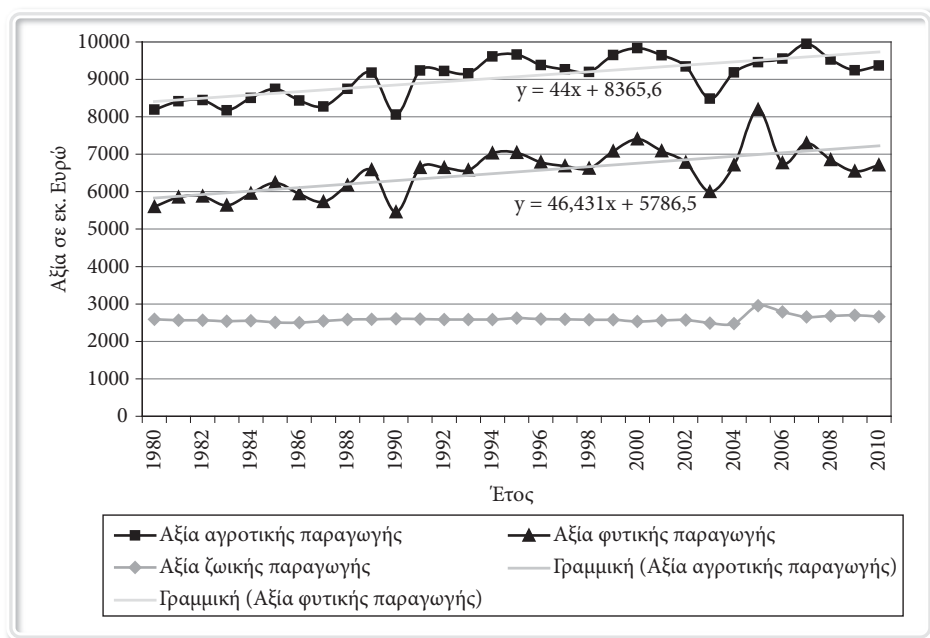
1.6 Τα γεωργοοικονομικά μεγέθη

Η παραγωγή στη γεωργία είναι μια βιολογική διαδικασία είτε αυτή είναι φυτική παραγωγή είτε είναι ζωική παραγωγή. Κάθε παραγωγική διαδικασία φυτικής παραγωγής, υπόκειται σε περιορισμούς εποχιακούς, κλιματικούς και βιολογικούς. Έτσι σε κάθε περιοχή παρατηρείται μια εξειδίκευση της παραγωγής, με χρήση ειδικών μηχανημάτων και τη χρήση λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων. Κατ' επέκταση αυτή η κατάσταση επιτρέπει την εξειδίκευση της προσφερόμενης εργασίας είτε σωματικής είτε πνευματικής και έτσι αυτό μπορεί να συμβάλει τελικά στην αύξηση της παραγωγικότητας στη γεωργία. Η εξειδίκευση αυτή οδηγεί στη δημιουργία νέων δομών παραγωγής σε συγκεκριμένες περιοχές.

Κάπως πιο ελεύθερη από περιορισμούς είναι η ζωική παραγωγή. Δεν επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από την εποχή και το κλίμα ενώ σε πολλές περιπτώσεις ο ρυθμός αύξησης ή μείωσης της παραγωγής μπορεί να αλλάξει ανάλογα με τις οικονομικές συγκυρίες και φυσικά ανάλογα με τις συνθήκες της αγοράς. Επίσης η ζωική παραγωγή μπορεί να οργανωθεί κατά φάσεις (φάση αναπαραγωγής, φάση πάχυνσης κ.λπ.) με εξειδίκευση παραγωγής κάθε φάσης από διαφορετική μονάδα παραγωγής. Έτσι, η ζωική παραγωγή με παραδοσιακές δομές μεταβάλλεται σε παραγωγή με δομές βιομηχανικού τύπου όπου κάθε μονάδα παραγωγής εξειδικεύεται ενώ και η ανθρώπινη εργασία που προσφέρεται σ' αυτές παίρνει τη μορφή εξειδικευμένης εργασίας (Fuglie et al., 1998). Τις ίδιες μεταβολές περίπου είχαμε και στην Ελλάδα στον τομέα της ζωικής παραγωγής με μικρές αποκλίσεις που οφείλονται κυρίως στην ιδιαιτερότητα της σύνθεσης της ζωικής παραγωγής αλλά και στη δομή του τομέα.

Στην Ελλάδα την τελευταία 30ετία η αξία της αγροτικής παραγωγής είχε μια

μικρή μέση ετήσια αύξηση² της τάξεως του 0,48% η οποία οφείλεται στο συνδυασμό της πορείας της αξίας της φυτικής παραγωγής (μέση ετήσια αύξηση 0,76%) και της πορείας της αξίας της ζωικής παραγωγής (μέση ετήσια μείωση -0,19%). Το παρακάτω γράφημα 1.3 που ακολουθεί δείχνει αυτή τη εξέλιξη.

Πηγή στοιχείων: Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (ΥΑΑΤ), Υπουργείο Γεωργίας, 2000, Eurostat, σειρά ετών, FAOSTAT, σειρά ετών, ΕΣΥΕ, σειρά ετών

Γράφημα 1.3: Εξέλιξη της αξίας της αγροτικής παραγωγής

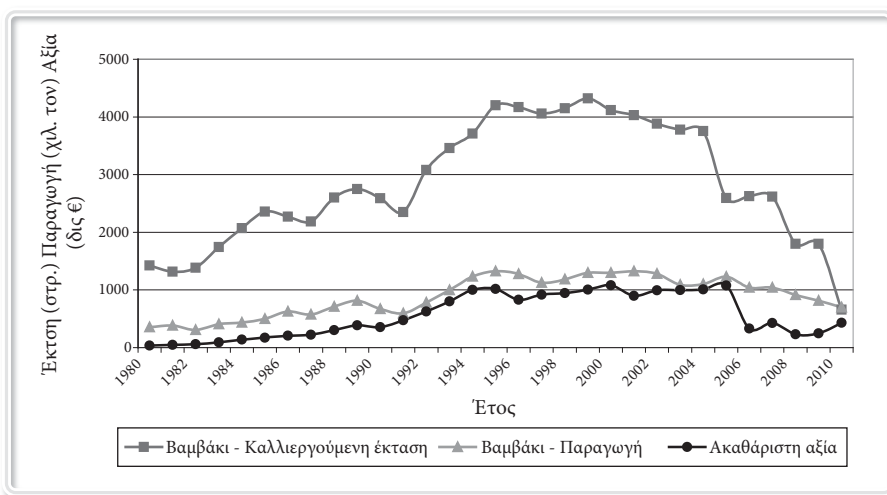
Οι κύριες καλλιέργειες της φυτικής παραγωγής που παρουσίασαν σημαντικές μεταβολές και μετέβαλαν τη γενική εικόνα της ακαθάριστης αξίας της αγροτικής παραγωγής είναι το βαμβάκι και ο καπνός. Οι μεταβολές αυτών των προϊόντων αν και για ένα διάστημα ήταν αυξητικές και χωρίς να θεωρούνται θεαματικές,

² Η εκτίμηση της μέσης ετήσιας μεταβολής κάθε χρονολογικής σειράς έγινε με τη σχέση $\log\left(\frac{r}{100} + 1\right) = \frac{\log X_n - \log X_0}{n-1}$ όπου r το μέσο ετήσιο ποσοστό μεταβολής και n το πλήθος των παρατηρήσεων της χρονολογικής σειράς. Την παραπάνω σχέση χρησιμοποιεί και η Eurostat για τον υπολογισμό του ετήσιου ποσοστού μεταβολής (annual rate of change) στα διάφορα στατιστικά μεγέθη.

επηρέασαν σημαντικά τη θετική εξέλιξη της συνολικής αξίας της αγροτικής παραγωγής. Αντίθετα, τα τελευταία χρόνια και ιδίως μετά την πλήρη εφαρμογή της νέας ΚΑΠ παρουσίασαν σημαντική πτώση και μείωσαν τη αξία της συνολικής αγροτικής παραγωγής.

Ενδεικτικά αναφέρονται οι μεταβολές για δύο σημαντικά αγροτικά προϊόντα, το βαμβάκι και ο καπνός.

Πιο συγκεκριμένα η ετήσια μέση μεταβολή της καλλιεργούμενης έκτασης για το βαμβάκι ήταν +4,35%, της παραγωγής +5,39%, της στρεμματικής απόδοσης +1% και της ακαθάριστης αξίας +16,5% (Γράφημα 1.4).

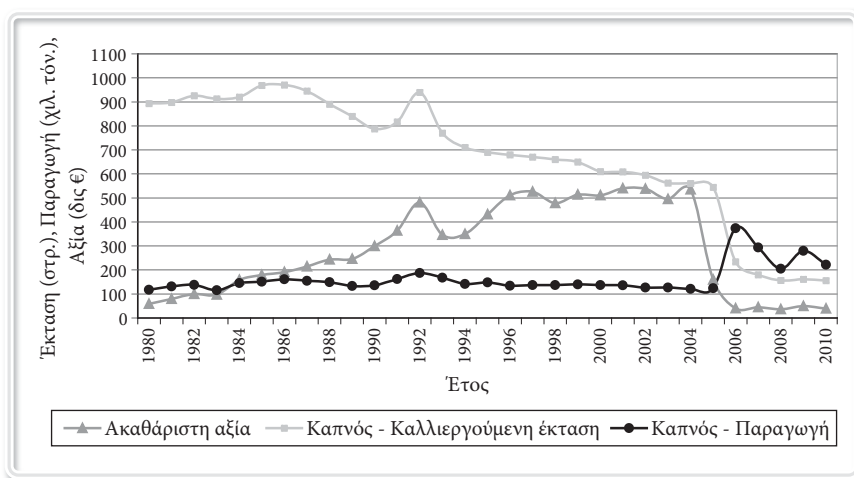
Πηγή στοιχείων: Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (ΥΑΑΤ), Υπουργείο Γεωργίας, 2012, Eurostat, σειρά ετών, FAOSTAT, σειρά ετών, ΕΣΥΕ, σειρά ετών

Γράφημα 1.4: Μεταβολές της βαμβακοκαλλιέργειας την περίοδο 1980-2010

Τα αντίστοιχα μεγέθη μεταβολής για την καπνοκαλλιέργεια είναι -2,1%, για την καλλιεργούμενη έκταση, η παραγωγή παρέμεινε στα ίδια επίπεδα, η στρεμματική απόδοση αυξήθηκε κατά 1,7% και η ακαθάριστη αξία κατά 10,30% (Γράφημα 1.5).

Τα δύο αυτά προϊόντα διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο για την ανάπτυξη του ελληνικού αγροτικού τομέα.

Πρώτον, γιατί κάλυπταν ένα μεγάλο μέρος της καλλιεργήσιμης αγροτικής αρόσιμης έκτασης. Μάλιστα, το μεν βαμβάκι κυρίως τις γόνιμες και αρδευόμενες εκτάσεις ο δε καπνός καλλιεργείτο κυρίως σε φτωχά εδάφη χωρίς ανάγκη άρδευσης.

Πηγή στοιχείων: Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (ΥΑΑΤ), Υπουργείο Γεωργίας, 2012, Eurostat, σειρά ετών, FAOSTAT, σειρά ετών, ΕΣΥΕ, σειρά ετών

Γράφημα 1.5: Εξέλιξη της καπνοκαλλιέργειας την περίοδο 1980-2010

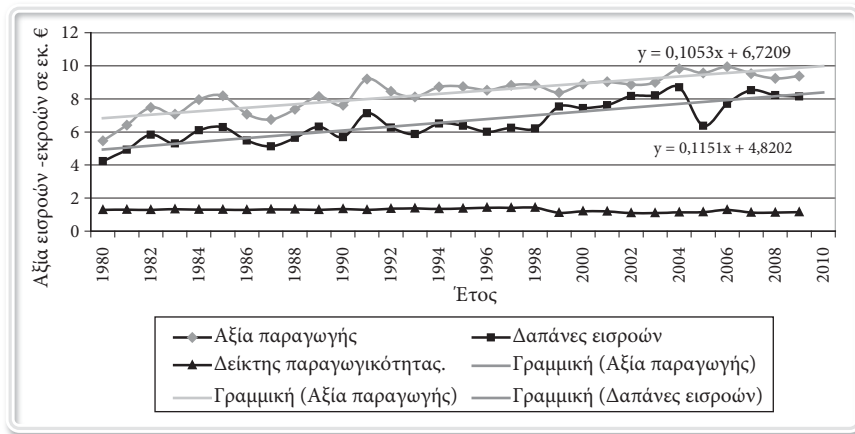
Δεύτερον, και το βαμβάκι και ο καπνός κυρίως ήταν δύο καλλιέργειες με μεγάλες απαιτήσεις σε ανθρώπινη εργασία από το στάδιο της παραγωγής του πρωτογενούς προϊόντος αλλά και στα επόμενα στάδια επεξεργασίας του μέχρι το τελικό προϊόν.

Τρίτον συνέβαλαν τα μέγιστα στη διαμόρφωση του συνολικού αγροτικού προϊόντος και στη διαμόρφωση του ΑΕΠ της χώρας και τέλος αποτελούσαν τα κύρια εξαγωγικά αγροτικά προϊόντα της χώρας μας.

Η επιδείνωση της παραγωγής των δύο αυτών προϊόντων δεν είναι η μόνη. Και άλλα παραδοσιακά αγροτικά προϊόντα είχαν σημαντικές αρνητικές μεταβολές και όλα μαζί μετέβαλαν τη δομή της παραγωγής του ελληνικού αγροτικού τομέα.

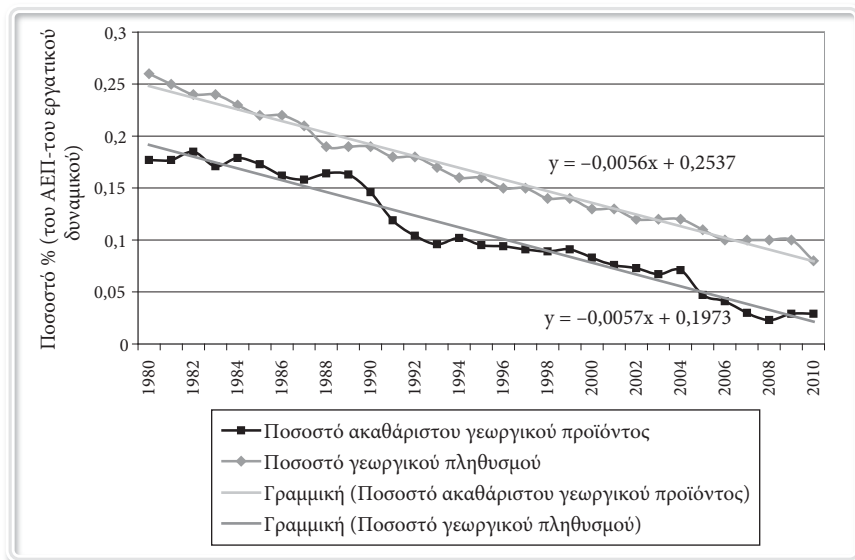
Οι μεταβολές στην συνολική αξία της αγροτικής παραγωγής και την αξία των εισροών παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον από την άποψη ότι για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα (30 ετών) δεν έχουμε ουσιαστικές βελτιώσεις στα μεγέθη αυτών. Πιο συγκεκριμένα το μέγεθος της αξίας κινήθηκε με μέση ετήσια αύξηση 1,45% ενώ παράλληλα η ετήσια αύξηση της αξίας των εισροών ήταν κατά 2,5%.

Το συμπέρασμα που προκύπτει από την εξέλιξη αυτή είναι ότι η σημαντική αύξηση της αξίας των εισροών οφείλεται εν μέρει στην αύξηση των τιμών των εισροών ή στη χρήση βελτιωμένης ποιότητας εισροών με υψηλότερες τιμές απόκτησης.

Πηγή στοιχείων: Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (ΥΑΑΤ), Υπουργείο Γεωργίας, 2012, Eurostat, σειρά ετών, FAOSTAT, σειρά ετών, ΕΣΥΕ, σειρά ετών

Γράφημα 1.6: Μεταβολές εισροών-εκροών και παραγωγικότητας στην Ελληνική Γεωργία την περίοδο 1980-2010

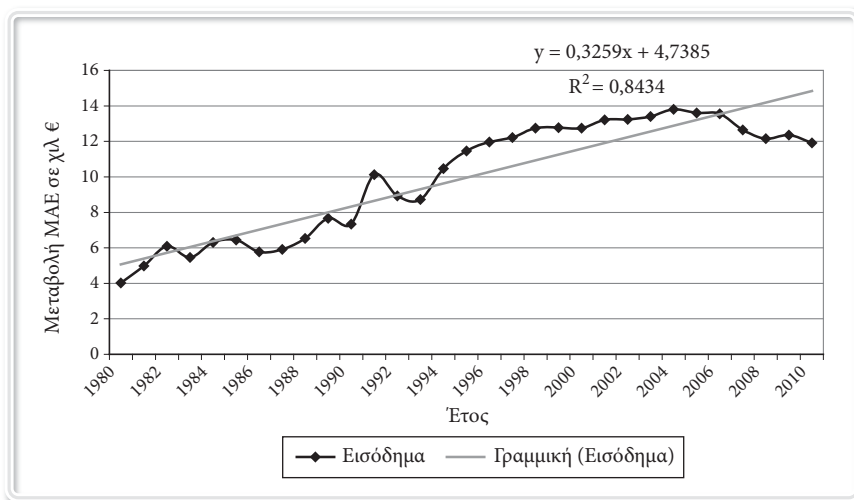

Πηγή στοιχείων: Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (ΥΑΑΤ), Υπουργείο Γεωργίας, 2012, Eurostat, σειρά ετών, FAOSTAT, σειρά ετών, ΕΣΥΕ, σειρά ετών

Γράφημα 1.7: Σύγκριση ποσοστού απασχολούμενων στον Αγροτικό τομέα και ποσοστού ΑΕΠ προερχόμενο από τον Αγροτικό τομέα.

Αξιοσημείωτο είναι ότι παρ' όλο που οι απασχολούμενοι στον αγροτικό τομέα μειώθηκαν σημαντικά, εν τούτοις δεν υπήρξε ανάλογη αύξηση του ακαθάριστου γεωργικού προϊόντος ανά εργαζόμενο. Πιο συγκεκριμένα, συγκρίνοντας το ποσοστό του ΑΕΠ που προέρχεται από τον αγροτικό τομέα με το ποσοστό των απασχολούμενων σ' αυτόν παρατηρείται μια υστέρηση στην παραγωγικότητα της εργασίας (Γράφημα 1.7).

Τέλος, το καθαρό γεωργικό εισόδημα (σε σταθερές τιμές) την περίοδο 1980-2010 παρουσίασε σημαντική άνοδο παρά το γεγονός ότι η ακαθάριστη αξία της γεωργικής παραγωγής δεν μεταβλήθηκε ουσιαστικά. Αυτό οφείλεται κυρίως στις μεγάλες επιδοτήσεις του γεωργικού τομέα είτε μέσω της στήριξης των γεωργικών προϊόντων είτε με απ' ευθείας μεταφορά εισοδήματος (Γράφημα 1.8). Η μέση ετήσια αύξηση την περίοδο 1980-2010 ήταν 4,5% περίπου.

Πηγή στοιχείων: Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων (ΥΑΑΤ), Υπουργείο Γεωργίας, 2000, Eurostat, σειρά ετών, FAOSTAT, σειρά ετών, ΕΣΥΕ, σειρά ετών

Γράφημα 1.8: Μεταβολή του καθαρού αγροτικού εισοδήματος ανά ΜΑΕ σε χιλ. €

1.7 Η έννοια της αγροτικής οικονομίας

Η έννοια της αγροτικής οικονομίας χρησιμοποιείται κυρίως για να εκφράσει τον παραγωγικό τομέα ενός κράτους, ο οποίος ασχολείται με την παραγωγή

αγροτικών προϊόντων. Πιο συγκεκριμένα, ο αγροτικός τομέας ως κλάδος της οικονομίας της χώρας χρησιμοποιεί παραγωγικούς πόρους που διαθέτει η χώρα, έδαφος, εργασία, κεφάλαιο, παράγει αγαθά που χαρακτηρίζονται πρωτογενή προϊόντα και τα οποία χρησιμοποιεί ο άνθρωπος για να ικανοποιήσει τις ανάγκες του. Τα πρωτογενή αυτά προϊόντα χαρακτηρίζονται και οικονομικά αγαθά γιατί:

- 1) Όλα τα αγαθά, που ικανοποιούν ανθρώπινες ανάγκες και επιθυμίες, βρίσκονται σε στενότητα.
- 2) Η επίτευξη ενός καθορισμένου αποτελέσματος πρέπει να γίνει με τη μικρότερη θυσία ή η επίτευξη του μεγαλύτερου δυνατού αποτελέσματος με καθορισμένη θυσία ή γενικά η επίτευξη του μεγαλύτερου δυνατού αποτελέσματος με τη μικρότερη δυνατή θυσία.
- 3) Για την παραγωγή αυτών των προϊόντων εφαρμόζονται νόμοι και κανόνες της οικονομίας.

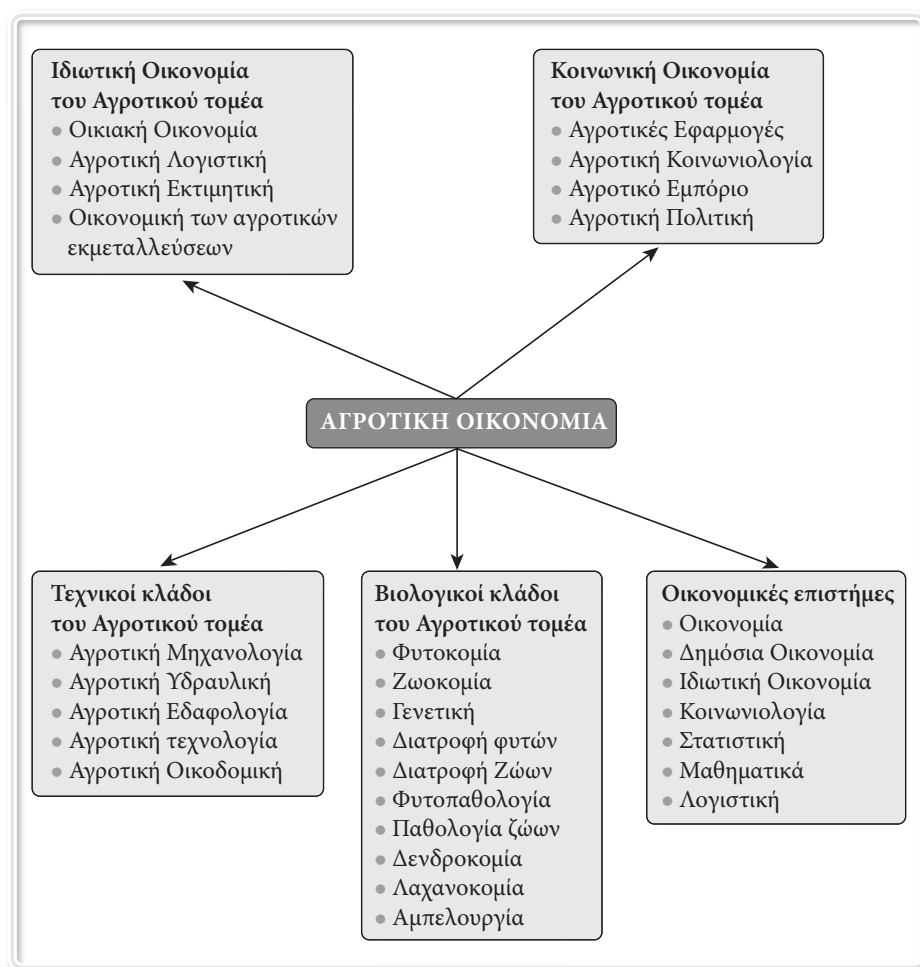
Από τα παραπάνω προκύπτει η έννοια της οικονομικής παραγωγής και η έννοια του αγροτικού τομέα ως κλάδου της οικονομίας μιας χώρας. Επομένως, ως οικονομικός κλάδος ο αγροτικός τομέας, είναι παραγωγός χρήσιμων αγαθών, τα οποία προσφέρει στην κοινωνία με την ευρεία έννοια, δημιουργεί απασχόληση, δημιουργεί εισόδημα, δημιουργεί πλούτο, συνεισφέρει στο κράτος. Για το σκοπό αυτό χρησιμοποιεί τους σπανίζοντες πόρους με τον καλύτερο δυνατό τρόπο και με τη μεγαλύτερη δυνατή αποτελεσματικότητα. Η αποτελεσματικότητα δείχνει την αποδοτική χρήση των διαθέσιμων πόρων ενός κλάδου παραγωγής, όπως είναι ο αγροτικός τομέας, ώστε να ικανοποιήσει τις ανάγκες και τις επιθυμίες όλων των μελών της κοινωνίας.

Η αποτελεσματικότητα της παραγωγικής διαδικασίας είναι αντικείμενο οικονομικής έρευνας. Η οικονομική έρευνα αφορά κυρίως την οικονομική χρήση των συντελεστών παραγωγής, τον αποδοτικό συνδυασμό τους, την διαχείριση και αξιοποίηση της αγροτικής παραγωγής και τέλος την παραγωγή ικανοποιητικής ποσότητας προϊόντος αποδεκτού από πλευράς ποιότητας.

Η οικονομική έρευνα στον αγροτικό τομέα δεν είναι εφικτή αν δεν συνδυαστεί και με τις ιδιαιτερότητες της παραγωγικής διαδικασίας και φύση της αγροτικής παραγωγής. Η διαδικασία της αγροτικής παραγωγής είναι ένας συνδυασμός οικονομικής οργάνωσης, συντελεστών παραγωγής, βιολογικών παραγόντων και κλιματικών συνθηκών που συμμετέχουν σε ολόκληρη τη διαδικασία της παραγωγής. Έτσι η οικονομική μελέτη αυτής της μορφής της παραγωγής είναι δύσκολη έως αδύνατη αν δεν συμμετέχουν και επιστήμονες με γνώσεις βιολογικών επιστημών. Επομένως, η οικονομική μελέτη της αγροτικής παραγωγής δεν μπορεί να είναι παρά αντικείμενο της Γεωπονικής Επιστήμης.

1.8 Η αγροτική οικονομία ως κλάδος της Γεωπονικής Επιστήμης

Η αγροτική οικονομία ως ειδικός κλάδος της οικονομίας αποτελεί έναν ευρύτατο κλάδο της Γεωπονικής επιστήμης. Βασίζεται σε όλους του βιολογικούς και στους τεχνικούς κλάδους της Γεωπονικής επιστήμης, χρησιμοποιεί τους κανόνες και τους περιορισμούς αυτών και τους ενσωματώνει στην έρευνά της και στα αποτελέσματά της. Βασίζεται επίσης και σε όλους τους κλάδους της Οικονομικής Επιστήμης, την δημόσια οικονομική, τη ιδιωτική οικονομική και τη διεθνή οικονομία. Στην ιδιωτική οικονομία αντικείμενο της αγροτικής οικονομίας ως

Σχήμα 1.2: Οι βασικές επιστήμες που υποστηρίζουν την αγροτική Οικονομία

κλάδος της γεωπονικής επιστήμης είναι η αγροτική εκμετάλλευση αλλά και σε ευρύτερο πεδίο ολόκληρος ο αγροτικός χώρος.

Στην ιδιωτική οικονομική του αγροτικού τομέα υπάγονται η οικονομική των αγροτικών εκμεταλλεύσεων, η αγροτική εκτιμητική, η αγροτική λογιστική. Στο ευρύτερο αντικείμενο της αγροτικής οικονομίας υπάγονται η αγροτική πολιτική, το εμπόριο των αγροτικών προϊόντων κ.α. Σχήμα 1.2.

Σύμφωνα με τα παραπάνω η Αγροτική Οικονομία ως κλάδος της Γεωπονικής Επιστήμης ορίζεται ως εξής:

Η Αγροτική Οικονομία είναι ο κλάδος της Γεωπονικής Επιστήμης, ο οποίος ασχολείται με την οικονομική έρευνα των αγροτικών εκμεταλλεύσεων, την έρευνα χρήσης των διαθέσιμων συντελεστών παραγωγής, τη διαπίστωση οικονομικών προβλημάτων στην παραγωγική διαδικασία, τον σχεδιασμό της αγροτικής παραγωγής σε μια αγροτική εκμετάλλευση, ως οικονομικής μονάδας με κύριο στόχο την εξασφάλιση της άριστης απόδοσης αυτής.

1.9 Η Ταυτότητα του βιβλίου

Η αγροτική οικονομία απετέλεσε πάντα το σημαντικότερο στυλοβάτη της Ελληνικής Οικονομίας. Η συμβολή της υπήρξε και συνεχίζει να είναι καθοριστική σε όλα τα οικονομικά μεγέθη. Η αντίστοιχη επιστήμη, η Αγροτική Οικονομία, εξετάζει από οικονομική άποψη όλες τις πτυχές και τις λειτουργίες της αγροτικής παραγωγής για να διαπιστώσει αδυναμίες και παραλείψεις και να προτείνει λύσεις.

Το βιβλίο αυτό αποτελεί μια αναγκαιότητα και βοήθημα για τους φοιτητές της ανωτάτης εκπαίδευσης, προπτυχιακού επιπέδου, για την κατανόηση των βασικών εννοιών που χρησιμοποιούνται στον επιστημονικό κλάδο της αγροτικής οικονομίας και παράλληλα τον τρόπο εφαρμογής των διαφόρων οικονομικών κανόνων στη διαδικασία της αγροτικής παραγωγής.

Το βιβλίο με τίτλο “Εισαγωγή στην αγροτική οικονομία – Βασικές έννοιες και εφαρμογές” αποτελείται από 10 κεφάλαια.

Στο πρώτο κεφάλαιο του βιβλίου, που αποτελεί και την εισαγωγή, αναλύονται διεξοδικά όλα τα βασικά μεγέθη του αγροτικού τομέα, συγκεκριμένα του αγροτικού τομέα της Ελλάδος καθώς επίσης και η σημαντική αποστολή του για

τη χώρα. Επίσης, καθορίζεται με σαφήνεια ο βασικός ρόλος της επιστήμης της αγροτικής οικονομίας στον πολύπλοκο αυτό παραγωγικό τομέα.

Στο *δεύτερο κεφάλαιο* γίνεται εκτενής και λεπτομερής παρουσίαση των συντελεστών παραγωγής που χρησιμοποιούνται στην αγροτική παραγωγή. Η παρουσίαση αυτή περιλαμβάνει, τη σπουδαιότητα και την αναγκαιότητα κάθε συντελεστή, τη διαθεσιμότητα τους, τους τρόπους αξιολόγησής τους, τη χρήση τους, τη μέτρησή τους και το κόστος χρήσης τους.

Το *τρίτο κεφάλαιο* περιγράφει και αναλύει την αγροτική εκμετάλλευση ως οικονομική μονάδα παραγωγής αγαθών, δηλαδή αγροτικών προϊόντων. Εξετάζονται όλες οι μορφές της αγροτικής εκμετάλλευσης καθώς επίσης και οι συνθήκες της εύρυθμης οικονομικής λειτουργίας.

Στο *τέταρτο κεφάλαιο* αναπτύσσονται οι οικονομικοί νόμοι της αγροτικής παραγωγής με έμφαση στους τρόπους της οικονομικής παραγωγής και στη σχέση του παραγόμενου προϊόντος και των χρησιμοποιούμενων συντελεστών και μέσων παραγωγής.

Το *πέμπτο κεφάλαιο* ασχολείται με τις έννοιες των δαπανών παραγωγής και του κόστους παραγωγής. Η λεπτομερής παρουσίαση των κέντρων που προκαλούν δαπάνες στην παραγωγική διαδικασία της αγροτικής παραγωγής είναι υψίστης σημασίας για την αγροτική οικονομία αφού τελικά το τελικό κόστος παραγωγής αποτελεί ένα από τα ανταγωνιστικά στοιχεία των αγροτικών προϊόντων.

Τα οικονομικά αποτελέσματα της οικονομικής μονάδας είναι σημαντικά για κάθε παραγωγική προσπάθεια. Η ανάλυση αυτών των αποτελεσμάτων γίνεται στο *έκτο κεφάλαιο*. Στην ανάλυση αυτή περιλαμβάνονται όλες οι μορφές οικονομικών αποτελεσμάτων για τις αγροτικές εκμεταλλεύσεις, η διαμόρφωση τους, ο υπολογισμός τους και η σημασία τους.

Το *έβδομο κεφάλαιο* περιλαμβάνει θέματα διαμόρφωσης των τιμών των αγροτικών προϊόντων στο επίπεδο του παραγωγού. Οι τιμές παραγωγού είναι σημαντικό οικονομικό αποτέλεσμα καθ' όσον καθορίζει και το ύψος του εισοδήματος των παραγωγών.

Στο *όγδοο κεφάλαιο* γίνεται μια προσπάθεια να αναπτυχθούν διάφορα θέματα αξιοποίησης της αγροτικής παραγωγής. Αν και τα περισσότερα αγροτικά προϊόντα προορίζονται για τρόφιμα είναι σκόπιμο να αναπτυχθούν θέματα που σχετίζονται με τη μεταφορά των πρωτογενών αγροτικών προϊόντων από τον παραγωγό στον καταναλωτή, όπως είναι οι διάφορες μορφές μεταποίησης είτε σε εδώδιμα προϊόντα τρόφιμα είτε σε νέα προϊόντα, με τον καλύτερο και αποδοτικότερο τρόπο.

Στο *ένατο κεφάλαιο* αναφέρονται τρόποι εμπορίας των αγροτικών προϊό-

ντων είτε στην εσωτερική αγορά είτε στην διεθνή αγορά. Η ανάλυση του εμπορίου των αγροτικών προϊόντων περιλαμβάνει κυρίως μεθόδους εμπορίας, εξαγωγές, ανταγωνίστριες χώρες και συγκριτικές αναλύσεις εξαγωγών σε διάφορες μορφές των αγροτικών προϊόντων.

Το δέκατο κεφάλαιο περιλαμβάνει θέματα αναδιάρθρωσης της ελληνικής γεωργίας, όπως ενδυνάμωση παλαιών δυναμικών καλλιεργειών, αποδοτική εισαγωγή νέων καλλιεργειών, ανακατανομή των καλλιεργειών στην επικράτεια για καλύτερη αξιοποίηση των τοπικών φυσικών πόρων, καλύτερη αξιοποίηση του συγκριτικού πλεονεκτήματος συγκεκριμένων περιοχών με στόχο την αποδοτικότερη αγροτική παραγωγή.

Η παραπάνω περιγραφήσα ύλη θεωρείται ότι καλύπτει σημαντικά θέματα για την κατανόηση της επιστήμης της αγροτικής οικονομίας και είναι αρκετά για να καλύψουν τις απαιτήσεις προπτυχιακού επιπέδου.

4

Η Αγροτική Παραγωγή

4.1 Γενικά για την αγροτική παραγωγή

Η παραγωγή με τη στενή έννοια και στον αγροτικό τομέα περιλαμβάνει κυρίως την παραγωγή των πρωτογενών προϊόντων. Δηλαδή, ο κατάλληλος συνδυασμός των συντελεστών παραγωγής σε μια αγροτική εκμετάλλευση, με τη συμμετοχή και άλλων μέσων παραγωγής και με τη συμβολή του φυσικού και βιολογικού παράγοντα παράγουν το πρωτογενές προϊόν.

Μια ευρύτερη προσέγγιση της παραγωγής περιλαμβάνει όχι μόνο τον συνδυασμό των συντελεστών παραγωγής αλλά όλες τις δραστηριότητες και λειτουργίες της αγροτικής εκμετάλλευσης - επιχείρησης.

Τα οικονομικά αγαθά και οι υπηρεσίες είναι αποτέλεσμα της διαδικασίας της παραγωγής. Επομένως, με τον όρο παραγωγή εννοούμε τη διαδικασία με την οποία οι διάφοροι παραγωγικοί συντελεστές μετατρέπονται (μετασχηματίζονται) σε αγαθά χρήσιμα για τον άνθρωπο και στη συγκεκριμένη περίπτωση πρωτογενή αγροτικά προϊόντα.

Αγροτικά προϊόντα είναι τα προϊόντα του εδάφους, της κτηνοτροφίας, της θαλάσσιας αλιείας, της υδατοκαλλιέργειας, της δασοπονίας, της θηραματοπονίας και των κάθε είδους εκτροφών και τα προϊόντα που προέρχονται από το πρώτο στάδιο επεξεργασίας ή μεταποίησης αυτών, καθώς και κάθε άλλο προϊόν που προέρχεται από την αγροτική εν γένει δραστηριότητα.

Η παραγωγική διαδικασία είναι, συνεπώς, μια συνειδητή προσπάθεια των ανθρώπων να δώσουν στην ύλη χρήσιμες μορφές που να ικανοποιούν τις ανάγκες τους. Το αποτέλεσμα της παραγωγικής διαδικασίας είναι το προϊόν. Χαρακτηριστικά στοιχεία της παραγωγικής διαδικασίας είναι:

- (i) Η συνειδητή προσπάθεια για κάποιο τελικό αποτέλεσμα.
- (ii) Η χρονική διάρκεια από τη στιγμή που θα χρησιμοποιηθούν οι παραγωγικοί συντελεστές μέχρι την παραγωγή του προϊόντος.
- (iii) Η τεχνολογική σχέση ανάμεσα στις ποσότητες των παραγωγικών συντελε-

στών και την ποσότητα του παραγόμενου προϊόντος.

Τα στοιχεία της παραγωγικής διαδικασίας μπορούμε να τα διακρίνουμε και στην παραγωγή ενός αγροτικού προϊόντος π.χ. σιταριού ή κρέατος. Στις παραπάνω περιπτώσεις η συνειδητή προσπάθεια αφορά την παραγωγή του σιταριού, ή του κρέατος. Η χρονική διάρκεια αναφέρεται στο διάστημα που πρέπει να περάσει από την καλλιέργεια μέχρι τη συγκομιδή του σιταριού ή από τη γέννηση του ζώου μέχρι το τέλος της εκτροφής. Η τεχνολογική σχέση συνδέεται με τη μέθοδο παραγωγής του σιταριού ενώ η παραγωγή περιλαμβάνει όλες τις οικονομικές δραστηριότητες στον αγροτικό τομέα.

Η παραγωγή προϋποθέτει τη χρησιμοποίηση παραγωγικών συντελεστών. Τη διαδικασία της παραγωγής αναλαμβάνουν οι αγροτικές εκμεταλλεύσεις- επιχειρήσεις. Αυτές αποφασίζουν για το είδος και τις αναλογίες των συντελεστών που μπορούν να συνδυάσουν για την παραγωγή των διάφορων προϊόντων. Στις αποφάσεις της επιχείρησης σημαντικός παράγοντας είναι ο χρόνος. Η οικονομική επιστήμη διακρίνει δύο περιόδους παραγωγής, τη **βραχυχρόνια** και τη **μακροχρόνια**.

Βραχυχρόνια περίοδος είναι το χρονικό διάστημα μέσα στο οποίο η επιχείρηση δεν μπορεί να μεταβάλει την ποσότητα ενός ή περισσότερων από τους συντελεστές που χρησιμοποιεί. Δηλαδή, στην περίοδο αυτή άλλοι συντελεστές είναι σταθεροί και άλλοι μεταβλητοί. Σταθεροί είναι αυτοί που η ποσότητά τους δεν μπορεί να μεταβληθεί στη βραχυχρόνια περίοδο και είναι συνήθως, αλλά όχι απαραίτητα, τα μηχανήματα, η τεχνολογία, η γη και γενικά ο κεφαλαιουχικός εξοπλισμός. Μεταβλητοί συντελεστές είναι αυτοί που η ποσότητά τους μπορεί να αυξομειωθεί, όπως οι πρώτες ύλες, εργασία κ.τλ.

Μακροχρόνια περίοδος είναι το χρονικό διάστημα, μέσα στο οποίο η επιχείρηση μπορεί να μεταβάλει τις ποσότητες όλων των παραγωγικών συντελεστών. Όλοι οι συντελεστές είναι επομένως μεταβλητοί. Οι έννοιες της βραχυχρόνιας και της μακροχρόνιας περιόδου δεν αντιστοιχούν σε κάποια συγκεκριμένη ημερολογιακή περίοδο. Η διάκριση γίνεται με βάση τη δυνατότητα προσαρμοστικότητας των συντελεστών που χρησιμοποιεί η κάθε επιχείρηση, και αυτό εξαρτάται κυρίως από το αντικείμενο και το μέγεθος της επιχείρησης.

Το παραγόμενο προϊόν σε κάθε αγροτική εκμετάλλευση διακρίνεται σε συγκεκριμένες κατηγορίες, ανάλογα με το στάδιο της παραγωγής και τη σχέση του με τους συντελεστές παραγωγής. Με αυτή την έννοια διακρίνουμε τρεις μεγάλες μορφές παραγόμενου προϊόντος:

- Το **Συνολικό Προϊόν** (ΣΠ) (Total Product, TP ή Q) για ένα μεταβαλλόμενο συντελεστή είναι η ποσότητα του προϊόντος που παράγεται σε μια παραγωγική προσπάθεια, όταν οι ποσότητες όλων των άλλων συντελεστών παραμέ-

νουν σταθερές και μεταβάλλεται μόνο η ποσότητα του συντελεστή που μας ενδιαφέρει.

Σε κάθε μεταβολή του συγκεκριμένου συντελεστή έχουμε μια νέα ποσότητα που διαφέρει από την προηγούμενη και είτε είναι μεγαλύτερη οπότε ο μεταβαλλόμενος συντελεστής συνέβαλε θετικά, είτε είναι μικρότερη οπότε ο μεταβαλλόμενος συντελεστής συνέβαλε αρνητικά.

- Το **Μέσο Προϊόν** (ΜΠ) (Average Product, AP) είναι η μέση ποσότητα που αντιστοιχεί σε κάθε μονάδα μεταβαλλόμενου συντελεστή παραγωγής, δηλαδή είναι ο λόγος του συνολικού προϊόντος προς τις μονάδες του μεταβλητού συντελεστή. Αν για παράδειγμα μεταβλητός συντελεστής είναι το λίπασμα τότε το μέσο προϊόν δείχνει το προϊόν ανά λιπαντική μονάδα.

$$\text{Μέσο Προϊόν (ΜΠ)} = \frac{\text{Συνολικό Προϊόν (ΣΠ)}}{\text{Συνολικές μονάδες μεταβλητού συντελεστή (ΜΣ)}}$$

ή
$$\text{ΜΠ} = \frac{\text{ΣΠ}}{\text{ΜΣ}}$$

- Το **Οριακό προϊόν** (ΟΠ) (Marginal Product, MP) ενός μεταβαλλόμενου συντελεστή παραγωγής είναι η μεταβολή που επέρχεται στο συνολικό προϊόν, όταν μεταβάλλεται ο μεταβλητός συντελεστής κατά μία μονάδα. Ο υπολογισμός του οριακού προϊόντος δηλαδή βασίζεται στη μεταβολή (Δ) του συνολικού προϊόντος για κάθε μοναδιαία μεταβολή στο μεταβλητό συντελεστή. Δηλαδή:

$$\text{Οριακό Προϊόν (ΟΠ)} = \frac{\text{Μεταβολή Συνολικού Προϊόντος (\Delta\Sigma\Pi)}}{\text{Μεταβολή στην ποσότητα του μεταβλητού συντελεστή (\Delta\text{Μ}\Sigma)}}$$

ή
$$\text{ΟΠ} = \frac{\Delta\Sigma\Pi}{\Delta\text{Μ}\Sigma}$$

Το οριακό προϊόν δείχνει την ποσοτική μεταβολή του συνολικού προϊόντος, με την προσθήκη κάθε φορά μιας μονάδας μεταβλητού συντελεστή. Επομένως, το οριακό προϊόν κάθε φορά μεταβάλλεται και μπορεί να είναι μεγαλύτερο από το οριακό προϊόν της προηγούμενης μονάδας ή ίσο ή μικρότερο. Αυτό συμβαίνει γιατί το οριακό προϊόν της δεν είναι το προϊόν που παράγει κάθε φορά η μονάδα του συγκεκριμένου συντελεστή, αλλά η μεταβολή που επέρχεται στις συνθήκες παραγωγής επομένως στο συνολικό προϊόν, εξαιτίας της συμβολής της επιπλέον μονάδας του συντελεστή.

5.7 Πολιτικές μείωσης του κόστους παραγωγής

Βασική επιδίωξη της επιστήμης της αγροτική οικονομίας είναι η μείωση του κόστους παραγωγής των αγροτικών προϊόντων με δεδομένο τη μεγάλη σημασία αυτού. Η μείωση του κόστους μπορεί να γίνει κυρίως με την επέμβαση του παραγωγού σε εκείνα τα κέντρα κόστους που δημιουργούν κυρίως ελαστικές δαπάνες, αλλά και μέσω της γενικότερης πολιτικής του κράτους.

Αντικείμενο αγροτικής πολιτικής για τη μείωση του κόστους παραγωγής μπορεί να είναι κάθε παράγοντας των συναρτήσεων συνολικών δαπανών και συνολικής παραγωγής που επιδέχεται επέμβαση στην εξέλιξή του. Πιο συγκεκριμένα, η αγροτική πολιτική μπορεί να επηρεάσει τους παραπάνω παράγοντες προς εκείνη την κατεύθυνση, άμεσα ή έμμεσα ώστε τελικώς να συμβάλει στη μείωση του κόστους παραγωγής. Και βεβαίως ο επηρεασμός θα πρέπει να είναι προς την κατεύθυνση της μείωσης των συνολικών δαπανών και παράλληλα αύξηση της συνολικής παραγωγής.

Ο πρώτος παράγοντας της συνάρτησης των συνολικών δαπανών αναφέρεται στο κόστος χρήσεως των συντελεστών παραγωγής. Για τη χρήση των συντελεστών παραγωγής είναι γνωστός ο όρος “ορθολογική χρήση”. Ορθολογική χρήση σημαίνει αξιοποίηση των διαθέσιμων συντελεστών παραγωγής με τον οικονομικότερο δυνατό τρόπο και παράλληλα απόδοση η μέγιστη δυνατή. Αυτό σημαίνει πως οι διαθέσιμοι συντελεστές παραγωγής με την ορθολογική χρήση αποδίδουν περισσότερο και συμμετέχουν με λιγότερα ποσά στη διαμόρφωση των συνολικών δαπανών.

Η ορθολογική όμως χρήση δεν είναι πάντα εφικτή από μέρους των παραγωγών κυρίως λόγω άγνοιας των κανόνων της ορθολογικής χρήσης. Παρ’ όλο που η ενημέρωση και η επικοινωνία με σύγχρονα μέσα είναι προσιτή σχεδόν σε όλους, ορισμένα σημαντικά θέματα που πραγματικά ενδιαφέρουν τους παραγωγούς των αγροτικών προϊόντων παραμένουν άγνωστα και απρόσιτα σ’ αυτούς. Την πραγματική γνώση για την οικονομική και αποδοτική χρήση των συντελεστών παραγωγής μπορεί μόνο να την μεταδώσει η πολιτεία μέσω μιας συγκεκριμένης αγροτικής πολιτικής και με την αξιοποίηση των πραγματικών συμβουλών των αγροτών που είναι οι γεωτεχνικοί. Οι γεωτεχνικοί (κυρίως οι γεωπόνοι) έχουν τις απαραίτητες επιστημονικές γνώσεις και είναι μοναδικοί βοηθοί του αγρότη που μπορούν να του μεταδώσουν τις επιστημονικές γνώσεις με απλό τρόπο ώστε να μπορούν να αξιοποιηθούν στην παραγωγή.

Ο παράγοντας των καιρικών συνθηκών αναφέρθηκε ότι μπορεί να αυξήσει ή να μειώσει τις συνολικές δαπάνες με έμμεσο τρόπο. Και είναι γεγονός ότι οι

ακραίες καιρικές συνθήκες είναι σε μεγάλο βαθμό μη ελεγχόμενες και είναι αυτές που προσθέτουν επιπλέον δαπάνες. Οι συνέπειες όμως των ακραίων καιρικών φαινομένων στην αύξηση των δαπανών αλλά και στη μείωση της απόδοσης, μπορούν ως ένα βαθμό να μειωθούν με συντονισμένες ενέργειες και πολιτικές του κράτους. Οι πολιτικές μπορεί να αφορούν τη δημιουργία τέτοιων υποδομών που να είναι διαθέσιμες στον παραγωγό ώστε κάθε φορά να υπάρχει δυνατότητα αποτροπής αλλά κυρίως μείωσης των συνεπειών των καιρικών συνθηκών. Είναι φυσικό ότι ο μεμονωμένος παραγωγός δεν είναι σε θέση να δημιουργήσει αυτές τις υποδομές. Το κράτος αν και έχει στη διάθεση της γεωργίας σημαντικές τέτοιες υποδομές υπάρχει ανάγκη για πολύ περισσότερες.

Ο τρίτος παράγοντας αφορά τις συνθήκες της αγοράς των βιομηχανικών εισροών στη γεωργία ως ένα αβέβαιο μεταβαλλόμενο περιβάλλον. Και σ' αυτόν τον παράγοντα η επέμβαση αν και δύσκολη μπορεί να έχει θετικά αποτελέσματα στη μείωση του κόστους παραγωγής. Πιο συγκεκριμένα, από την απόφαση του παραγωγού να ασχοληθεί με κάποια καλλιέργεια μέχρι την τελική συγκομιδή μεσολαβεί κάποιο χρονικό διάστημα (βιολογικός κύκλος) μέσα στο οποίο ο παραγωγός αγοράζει διάφορα εφόδια για την εξυπηρέτηση της καλλιέργειας. Η αύξηση των τιμών των βιομηχανικών εφοδίων κατά την διάρκεια της παραγωγικής διαδικασίας επηρεάζει αρνητικά το κόστος παραγωγής. Η επέμβαση όμως του κράτους στην αγορά, όχι απαραίτητα πάντα με επιδοτήσεις ή απαγορεύσεις, αλλά με πολιτικές που εξασφαλίζουν την ομαλή προμήθεια των παραγωγών με τα απαραίτητα εφόδια, μέσα στα πλαίσια των υποχρεώσεών μας προς την Ευρωπαϊκή Ένωση, θα περιορίσουν την παραγωγική διαδικασία μέσα στα πλαίσια των δαπανών του προϋπολογισμού της παραγωγής. Τέτοιες πολιτικές μπορεί να είναι από απλά μέτρα μέχρι σύνθετες πολιτικές ή συνδυασμός πολιτικών που εξασφαλίζουν οικονομική σταθερότητα και ομαλή λειτουργία της αγοράς των αγροτικών εφοδίων.

Η εφαρμογή της νέας τεχνολογίας στην αγροτική παραγωγή είναι απαραίτητη και συμβάλει αποφασιστικά στην αύξηση της παραγωγής, στην βελτίωση της παραγωγικότητας στην αγροτική παραγωγή, στη βελτίωση της ποιότητας των παραγόμενων προϊόντων αλλά τελικώς στη μείωση του κόστους παραγωγής. Η χρήση όμως της νέας τεχνολογίας είναι δαπανηρή. Και είναι συχνές οι περιπτώσεις δαπανηρής χρήσης της τεχνολογίας στην αγροτική παραγωγή. Το πρόβλημα αυτό γίνεται εντονότερο από το γεγονός ότι το μεγαλύτερο ποσοστό της χρησιμοποιούμενης τεχνολογίας είναι εισαγόμενη. Αποτέλεσμα αυτών των γενικών χαρακτηριστικών της νέας τεχνολογίας που χρησιμοποιείται στην αγροτική παραγωγή είναι η ανεξέλεγκτη πολλές φορές επιβάρυνση των δαπανών παραγωγής. Η επέμβαση του κράτους στην περίπτωση αυτή είναι εφικτή και αποδο-

τική. Και όσον αφορά τη μείωση της συμβολής της νέας τεχνολογίας στις συνολικές δαπάνες αυτή προκύπτει από την χρήση της ακριβούς, κατάλληλης και αποδοτικής νέας τεχνολογίας. Τα τελευταία μπορούν να επιτευχθούν με τη ορθή και έγκαιρη ενημέρωση των αγροτών από μέρους των οργάνων του κράτους (γεωτεχνικοί) σε θέματα οικονομικής χρήσης των νέων τεχνολογιών οποιασδήποτε μορφής. Και επειδή το κόστος είναι αρκετά υψηλό είναι βέβαιο μια επιμελημένη προσπάθεια θα μειώσει σημαντικά τις συνολικές δαπάνες.

Πολλές φορές η αύξηση ή η μείωση της παραγωγής εξαρτάται από τις ενέργειες του παραγωγού. Και αν οι ενέργειες του παραγωγού είναι οι πρόπουσες για μια καλλιέργεια αυξάνουν την απόδοση ή τουλάχιστον αποτρέπουν τη μείωση. Οι ορθότητα των ενεργειών του παραγωγού εξαρτάται από την πείρα και τις γνώσεις του αλλά και από τη συνεχή επιμόρφωσή του αφού τα πάντα αλλάζουν στη σημερινή εποχή. Η επιμόρφωση όμως των αγροτών είναι αποκλειστική υποχρέωση του κράτους. Και αυτό γιατί το κράτος έχει τα μέσα και τη δύναμη, τις πηγές πληροφόρησης και τον τρόπο επιμόρφωσης αλλά τελικά και τις ωφέλειες αυτής της πολιτικής.

Οι καιρικές συνθήκες όπως προαναφέρθηκε επηρεάζουν σημαντικά τις διακυμάνσεις της απόδοσης. Εκείνες όμως που συντελούν στη μείωση της παραγωγής είναι συνήθως τα ακραία καιρικά φαινόμενα. Η επέμβαση μόνο του παραγωγού για τη μείωση των συνεπειών των καιρικών φαινομένων τις περισσότερες φορές έχει μικρά αποτελέσματα. Μια πολιτική όμως του κράτους που να περιλαμβάνει κατασκευή υποδομών (μεγάλα αρδευτικά έργα για αντιμετώπιση παρατεταμένων ξηρασιών, αντιπλημμυρικά έργα, αλλά και συστήματα αντιχαλαζικής και αντιπαγετικής προστασίας) θα συνέβαλε σημαντικά στη προστασία της παραγωγής από τα ακραία καιρικά φαινόμενα. Επιπλέον, όταν οι καιρικές συνθήκες ευνοούν την ανάπτυξη ασθενειών ή εχθρών των καλλιεργειών που τείνουν να λάβουν χαρακτήρα επιδημιών, τότε μια συνδυασμένη αγροτική πολιτική που να βοηθήσει τον αγροτικό πληθυσμό να ανταποκριθεί με επιτυχία στην αντιμετώπιση του προβλήματος θα βοηθούσε τα μέγιστα στη διατήρηση του επιπέδου της παραγωγής.

Τέλος η χρήση νέας τεχνολογίας είναι σημαντική στην αύξηση των αποδόσεων και της τελικής παραγωγής. Η αγροτική πολιτική του κράτους μέσα στα πλαίσια της ενημέρωσης και καθοδήγησης των αγροτών μπορεί και πρέπει κάθε φορά να ενημερώνει και για τη νέα διαθέσιμη τεχνολογία σε κάθε προσπάθεια ώστε το αποτέλεσμα να είναι το άριστο δυνατό. Επομένως η πολιτική στη χρήση της νέας τεχνολογίας μπορεί να ενταχθεί στην πολιτική ενημέρωσης και καθοδήγησης των αγροτών.

Είναι γεγονός ότι το κόστος παραγωγής ενός προϊόντος είναι ένα οικονομικό

στοιχείο που εξαρτάται άμεσα από την περιοχή παραγωγής, από την επιμέλεια ή την ολιγωρία του παραγωγού και φυσικά από τους παραπάνω αναφερθέντες παράγοντες. Η σχέση όμως και η υποχρέωση του κράτους να αναλάβει τα παραπάνω μέτρα πολιτικής επιβάλλεται για τους παρακάτω λόγους:

- α) Το κόστος παραγωγής έχει άμεση σχέση με το ύψος του εισοδήματος του αγροτικού πληθυσμού. Η κρατική πολιτική αλλά και η πολιτική της ΕΕ σκοπεύουν στη βελτίωση του εισοδήματος των αγροτών. Επομένως, μια πολιτική μείωσης του κόστους παραγωγής κυρίως με συνδυασμένες πολιτικές και όχι απαραίτητα με επιδοτήσεις οδηγεί σίγουρα στον παραπάνω στόχο.
- β) Το κόστος παραγωγής έχει άμεση σχέση με την τιμολόγηση των αγροτικών προϊόντων. Χαμηλό κόστος παραγωγής χαμηλές τιμές αγροτικών προϊόντων και αντιστρόφως. Με δεδομένο όμως ότι η πλειονότητα των αγροτικών προϊόντων είναι αγαθά πρώτης ανάγκης (κυρίως τρόφιμα), το κόστος παραγωγής αυτών επηρεάζει άμεσα το εισόδημα των καταναλωτών, την εξέλιξη του τιμαριθμού και έμμεσα την οικονομία του κράτους. Δεν είναι υπερβολή να πει κανείς ότι ένας από τους σημαντικούς παράγοντες των συνεχών μεταβολών του τιμαριθμού και των πληθωριστικών πιέσεων στην οικονομία μας είναι και οι διακυμάνσεις των τιμών των αγροτικών προϊόντων. Επομένως, είναι επιβεβλημένη μια σημαντική προσπάθεια της αγροτικής πολιτικής προς την κατεύθυνση μείωσης του κόστους παραγωγής.
- γ) Είναι σε όλους γνωστό ότι με τις συμφωνίες για ελεύθερη παγκόσμια αγορά τα προϊόντα θα κυκλοφορούν έχοντας δύο ανταγωνιστικά στοιχεία: τη χαμηλή τιμή και την υψηλή ποιότητα. Τα δύο αυτά στοιχεία θα καθορίζουν στο μέλλον τις εξαγωγές αγροτικών προϊόντων. Το κόστος παραγωγής είναι η βάση για την τιμολόγηση στη διεθνή αγορά. Και με δεδομένο ότι η Ελλάδα εξαγει σημαντικές ποσότητες αγροτικών προϊόντων είναι επιβεβλημένο η κρατική πολιτική να ασχοληθεί με τη μείωση του κόστους παραγωγής.
- δ) Το κόστος παραγωγής είναι ένα στοιχείο που τελικά δηλώνει την ορθολογική ή μη χρήση των διαθέσιμων συντελεστών παραγωγής. Αυτό σημαίνει πως το υψηλό κόστος παραγωγής συνεπάγεται μη αποδοτική χρήση των συντελεστών και αλόγιστη χρήση μέσω παραγωγής. Και αυτό με τη σειρά του μείωση του ακαθάριστου γεωργικού προϊόντος και του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος. Και γι' αυτό το λόγο είναι αναγκαία η άσκηση αγροτικής πολιτικής με στόχο τη μείωση του κόστους παραγωγής.